

KUDSÎ'NİN ŞERH-İ KASÎDE-İ EMÂLÎ ADLI ESERİ

Gönderim Tarihi: 30.04.2017

Kabul Tarihi: 02.05.2017

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8000-468X>

Gökhan DEMİR*

Öz

Türk edebiyatında Arapça ve Farsça akâid-nâmelerin tercüme ve şerhleri önemli bir yekûn tutmaktadır. Çalışmamızda Kudsî'nin Şerh-i Kasîde-i Emâlî adıyla metnini neşrettiğimiz eser, Ali b. Ūşî'nin İslâm dünyasında çok okunan akâid-nâmelerden biri olan Kasîde-i Emâlî adlı eserinin şerhidir. I. Mahmud döneminde yaşayan Kudsî mahlaslı bir âlime ait olduğu iddia edilen bu eserin aslında III. Selim döneminde yaşayan Kudsî mahlaslı bir şaire ait olduğu eserlerinden hareketle ortaya çıkarılmıştır. Çalışmamızda öncelikle Alî b. Ūşî ve bahsi geçen kasîdesinin Türkçe tercüme ve şerhlerinden bahsedilmiştir. Ardından da Kudsî ve şerh metni tanıtılmıştır. Kudsî'nin eserde takip ettiği şerh metodu hakkında bilgiler verildikten sonra metnin latinize edilmiş şekli sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kudsî, akâid-name, Şerh-i Kasîde-i Emâlî, tercüme, şerh.

Qudsi's Work Entitled Sherh-i Qaside-i Amali

Abstract

Translation and commentaries of Arabic and Persian akâid-names in Turkish literature hold an important part. In our work, the work we have published Qudsi's in the name of Sherh-i Qaside-i Amali is Ali b. Ushi's a comment of the work of Qaside-i Amali which is one of the most read in the Islamic world. This work, which is alleged to belong to a Qudsi alias scholar living in the period of Mahmud I, it is revealed in motion from his works that a Qudsi alias poet living in the III. Selim period belonged to him. In our work, firstly Ali b. Ushi and mentioned Turkish translations and commentaries of the mentioned verses. Then the Qudsi and the commentary are introduced. The text was presented in latinized form after giving information about the comment method that Qudsi followed in the work.

Keywords: Qudsi, akâid-name, Sherh-i Qaside-i Amali, translations, commentary.

Giriş

“İslam dininin temel kaideleri, inanılması gerekli olan ilkeler”den bahseden akâid ilminin¹ ilgilendiği meseleleri ele alan akâid-nâme türünde ilk örnekler Arap edebiyatında görülmektedir. İmam-ı Azam Ebû Hanife’nin ehl-i sünnet akidesini derli toplu bir şekilde anlattığı el-Fıkhü’l-Ekber² isimli eseri ile Molla Câmî’ye (ö. 898/1492) ait olan İtikadnâme adlı Farsça manzûme bu alandaki önemli akâid-nâmelerdendir. Türk edebiyatında da telif ve tercüme örnekleri görülen bu tür eserler içerisinde manzum akâid-nâmeler daha çok rağbet görmüştür.³ Türk edebiyatında Arapça ve Farsça akâid-nâmelerin tercüme ve şerhleri de önemli bir yekun tutmaktadır. Çalışmamızda Kudsi’nin metnini neşredebileceğimiz eser de Ali b. Ūşî’nin İslâm dünyasında çok okunan akâid-nâmelerden biri olan Kasîde-i Emâlî’sinin şerhidir. Fakat Kudsi, eserin giriş bölümünde “Mütercem oldı ebyât-ı Emâlî/Bu tuhfe nâmını kıldum Le’âli” dizelerinde ifade ettiği üzere eserine Leâlî ismini vermiştir.

Aşağıda ilk olarak kısaca Ali b. Ūşî’den bahsedilip bahsi geçen kasîdesinin Türkçe tercüme ve şerhlerine dikkat çekilecek, ardından da Kudsi ve şerh metni tanıtılarak metnin latinize edilmiş şekli sunulacaktır.

Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ūşî ve Kasîdetü’l-Emâlî’si⁴

Kaynaklarda Ūşî ya da Fergânî gibi isimlerle anılan Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ūşî’nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fergana’da müftü olduğu; eserlerinden hadis ilminde üstün bir yere sahip, şair, âlim ve edip olduğu görülen Ūşî, Hanefi fıkhı ve Maturidî kelamına katkıları olan bir Türk âlimidir.⁵ Maturidîliğe dair itikadî kuralları ihtiva eden 67 beyitlik Kasîdetü’l-Emâlî adlı eseri çalışmamızda

* Dr., Gurgentepe Şehit Ahmet Yaşar Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

Ph.D., Gurgentepe Shehit Ahmet Yashar Anatolian High School, Turkish Language and Literature Teacher. Ordu/Turkey (gokhandemir28@gmail.com).

¹ A. Saim Kılavuz, “Akâid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 212.

² Şerafettin Gölçük ve Adil Bebek, “El-Fıkhü’l-Ekber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 544.

³ Manzum akâid-nâmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İhsan Akçay, “Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme Metin” (Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

⁴ Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ūşî’nin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Sait Toprak, “Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ūşî: Hayâtı ve Eserleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2006): 65-86.

⁵ Toprak, “Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ūşî: Hayâtı ve Eserleri”, 73.

ele alacağımız şerh metnine kaynak teşkil etmektedir. 569 (1174) yılında kaleme alınan bu kasîde, müellifi tarafından el-Emâlî diye adlandırılmıştır. Ancak beyitlerinin son kelimeleri "lam" harfiyle bittiği için el-Kasîdetü'l-Lamiyye fi't-Tevhîd, başlangıcına atfen Kasîdetü Yekûlü'l-'Abd veya Bedü'l-Emâlî ve el-Kasîdetü'l-Hanefiyye gibi isimlerle anılmıştır.⁶ Aruzun "mefâîlün-mefâîlün-feûlün" kalıbıyla yazılan kasîde lâm (ل) harfiyle kafiyeleştirilmiştir.

Manzum bir akâid-nâme olan Kasîde-i Emâlî'nin 10'u manzum, 2'si ise mensur olmak üzere toplam 12 Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Ayrıca eserin 12 adet de Türkçe şerhi tespit edilmiştir.⁷

Kudsî ve Şerh-i Kasîde-i Emâlî'si

Bundan önce Kasîde-i Emâlî'nin şerhlerinden bahseden iki kaynaktaki⁸ bu şerh I. Mahmûd dönemi âlimlerinden Kudsî'ye ait gösterilmektedir. Ancak metinde şârih açık bir şekilde Sultan Selim'i övmekte ve Mısır Seferi'nden bahsetmektedir. Kudsî'ye ait olduğu tespit edilen Hüsnü's-Sülûk fi Şâni'l-Mülûk (Şerh-i Hadîs-i Erba'în)⁹ adlı diğer bir eserin giriş kısmında da "*ibnü's-sultân el-Gâzi Muştafa Han (4a)*" şeklinde III. Selim'den bahsedilmekte; bununla birlikte III. Selim'in sadrazamı (İzzet Mehmed Paşa, 1794-1798 yılları arasında) ile şeyhülislamının (Dürrizâde Mehmed Arif Efendi, 1792-1798 yılları arasında) isimleri zikredilmektedir (4a-b). Bu durum, Şerh-i Kasîde-i Emâlî'nin müellifi olarak yine Kudsî mahlasını taşıyan ve III. Selim devrinde yaşayan Seyyid Mehmed Cârullâh eş-Şâzelîyyü'l-Halvetîyyü'l-Kudsî'yi işaret etmektedir.

Kudsî'nin hayatı hakkında elimizdeki bilgiler sınırlıdır. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tuhfe-i Nâilî¹⁰ de 3459 numaralı maddede "*Ḳudsî, Ḳudsî Efendi, A'rec Ḥoca dinmekle ma'rûfdur,*

⁶ Mehmet Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 73.

⁷ Kasîde-i Emâlî'nin Türkçe Tercüme ve şerhleri için şu iki çalışmaya bkz. Mevlüt İlhan, "Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 1, (Yaz 2015): 9-26, Mevlüt İlhan, "Kasîde-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri" (Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

⁸ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 1061, İlhan, "Kasîde-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri", 27.

⁹ Eserin nüshası için bkz.: Kudsî, *Hüsnü's-Sülûk fi Şâni'l-Mülûk (Şerh-i Hadîs-i Erba'în)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, no: 1048.

¹⁰ Bünyamin Yuvacı, "Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ (II. Cilt 735-999)" (Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 146.

Müderriis, vefâtı h.1219 m.1804, Surûrî'niñ 'Hâce Kudsi'ye cinâni ide küddüsi mekân' mısra'ı vefâtına târihdür." ifadesi bulunmakla birlikte Sicill-i Osmânî ve Fatîn tezkiresine işaret edilmektedir. Sicill-i Osmânî¹¹'de "Müderriis ve dersiâm olup 1219'da (1804/05) vefat etti. Âlim ve şairdir." cümleleriyle tanıtılmaktadır. Fatîn Tezkiresi¹² Şerh-i Kasîde-i Emâlî'nin şarihi olan Kudsi'nin I. Mahmud değil de III. Selim devrinde yaşamış olduğunu güçlendirir niteliktedir. Zira "A'rec Hâce Kudsi Efendi Cennetmekân Sultân Selîm Hân-ı Sâlis hazretleri asrı ulemâsından olup neşr-i ulûm-ı âliye iderek imrâr-ı subh u mesâ eylemekte iken bin iki yüz on dokuz senesi hilâlinde âzim-i dâr-ı bekâ olmuştur. Vefâtına Sürûrî Efendi merhûmun inşâd eylediği târihdür; 'Hâce Kudsi'ye cinâni ide Küddusî mekân' mûmâ-ileyhin biraz eş'ârı vardır." ifadeleriyle Şerh-i Kasîde-i Emâlî'de yer alan "Cenâb-ı Hâzret-i Sultân Selîme/O ilhâm ile tab'-ı müstaķime" beytindeki Sultan Selim birbirine uymaktadır. Ayrıca şerhe geçmeden önce Sultan Selim'e övgü içeren beyitlerden "Habîbinde anuñ seb'ü'l-meşâni/Anuñcün oldı Mısra fetḥ-i şâni"¹³de ikinci Mısır seferinden bahsedilmektedir. Bu olay 1798-1801 yılları arasında -III. Selim devrinde- cereyan etmiştir.¹³ Böylece Şerh-i Kasîde-i Emâlî'nin müellifi olan Kudsi'nin I. Mahmud döneminde değil III. Selim döneminde yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

Şerh-i Kasîde-i Emâlî'nin telif tarihi belirtilmemiştir. Ancak Kudsi'nin h. 1219/m. 1804 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Yukarıdaki ifadelerden çıkarılan sonuca göre bu eser Mısır Seferi'nin zaferle sonuçlandığı 1801 ile Kudsi'nin vefat ettiği tarih olan 1804 yılları arasında yazılmıştır.

Yukarıda zikredilen iki kaynaktan da eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 5876 numaralı nüshası not edilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmalarda eserin Millet Kütüphanesi AE Şer'iyeye 328'de de bir nüshası olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla bu şerhin şimdilik iki nüshası bilinmektedir.

Eser latinize edilirken Millet Kütüphanesi AE Şer'iyeye 328 numaralı nüsha takip edilmiş; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 5876 numaralı nüsha kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Okuma

¹¹ Mehmed Süreyyâ, "Kudsi Efendi (Hoca)", *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3: 802.

¹² Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi) (e-kitap)*, haz. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 348, erişim 25 Şubat 2017, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78465/fatin-davud---hatimetul-esar.html>.

¹³ İkinci Mısır Seferi hakkında geniş bilgi için bkz.: Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 1: 25-43.

esnasında eksik olduğu fark edilen sayfalar (21a ve 21b) kontrol nüshasından tamamlanmıştır. Eser, 25 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Şerh edilen beyitler sürh (kırmızı) yazılmış ve çoğu harakelendirilmiştir. Şerh sırasında önemli görülen ifadeler ile ayet ve hadisler de sürh yazılmıştır.

Çalışmamızın metin kısmında bazı Arapça ifadelerde (beyit, ayet, hadis vb.) hareke bulunmadığı görülecektir. Bunun sebebi eserin latinize edilmesi sırasında kaynak metne sadık kalınmış olmasıdır. Kaynak metinde belirtilen Arapça ifadeler eser latinize edilirken aynen alınmıştır.

Kudsî bu şerhe manzum bir girişle başlamaktadır. 35 beyitten oluşan bu manzum kısımda Kudsî, Allah'ı övüp Peygambere salat ve selam getirdikten sonra akâid ve itikadın öneminden bahsetmektedir. Ardından Kasîde-i Emâlî'yi tercüme ve şerh ettiğini söyleyip kemal ehlinin buna itibar göstermesini dilemektedir. Devrin padişahı Sultan III. Selim'e yapılan övgü ve duadan sonra asıl bölüme geçilmektedir.

Kudsî'nin bu şerhi -eserin giriş kısmında belirttiği üzere- aynı zamanda kasîdenin manzum bir tercümesini de içermektedir. Zira, Ali b. Üşî'nin Kasîde-i Emâlî'sinin her bir beytinin altında o beytin bir beyitlik Türkçe manzum tercümesi verilmektedir. Bu tercümeden sonra beytin şerhine geçilmektedir.

Her bir beytin manzum tercümesi yapıldıktan sonra beytin işaret ettiği mevzuya açıklık getirilmektedir. Eserin genelinde manzum tercümeden hemen sonra *“Maḥşûl-i beyt budur ki; Mañṭûk-ı beyt budur ki; Meâl-i beyt budur ki; Ma'lûm ola ki; Hâşıl-ı beyt budur ki; Maẓmûn-ı beyt budur ki...”* gibi ifadelerle beyitler yorumlanmakta ve ehl-i sünnet dışındaki mezhepsel görüşlere karşıt görüşler ortaya koyulmaktadır.

Beyitlerin bazılarında hangi konuya misal olduğuna açıklık getirilmiştir: *“Bu beyt dört mes'eleyi müştemildür (4b).”, “Bu beyt zātu'llâhı ğayre teşbîh iden kavî-i müşebbeheyi redd ider (7a).”, “Bu mes'ele ehl-i sünnetle Mu'tezilî beyninde muhtelifün fihâ olan mesâ'ildendür (19b).”, “Bu beytle maḥlûkuñ kubûrdan ba's olunup yevm-i ḥaşrde muḥasebe olunması beyân olunmuşdur (22b).”*

Beyitlerin birçoğunda ise manzum tercümeden sonra *“Ya'nî...”* ifadesiyle başlayan cümlelerde beytin ne manaya geldiği açıklanmaktadır. Anlamı verildikten sonra beyit ehl-i sünnete göre yorumlanmaktadır. Varsa ehl-i sünnetin kabul etmediği diğer mezheplerin görüşlerinin Kasîde-i Emâlî'nin nâzımı tarafından reddedildiğine dikkat çekilmektedir:

“Nāzım rahmetullāh beyt-i mezkūrle bu ma’nāya işāret buyurup mücesseme ve kirāmiyyenūñ bā’ıllarını redd itmişdür (7a).”, “Nāzım في كل وقت dimekle kavlı-i Cehmiyyeyi redd itmişdür 12a).”, “Nāzım rahmetullāh ebyāt-ı mezkūre ile (15b) Hāzret-i ‘Alīyi aşhāb-ı mezkūre üzere tafşil iden Revāfıdı redd itmişdür (16a).”, “Su’āl-i kabri Cehmiyye ve ba’z Mu’tezilī inkār itmekle nāzım-ı merhūm bu beytiyle anları redd itmişdür (21b).”.

Allah’ın sıfatlarından bahseden ilk iki beyit “Vücūdu’llāha ya’nī ibtidā yok/Kemālātına zinhār intihā yok”, “Hudā hayydür umūri kıldı tedbīr/Odur haq eyleyen eşyāyı taqdīr” ve Hz. Muhammed’den bahseden “Nebīler hatemi tāc aşfiyādur/Çarışu hem imām-ı enbiyādur” beyitleri sarf ve nahiv bilgisi dikkate alınarak şerh edilmiştir. Eserin bütününe bakıldığında sadece Hz. Muhammed’in peygamberlerin en üstünü olduğunu belirten yukarıdaki beyitte edebi sanatlardan istiāreye vurgu yapılmıştır. “eşref-i a’zā olan evvel-i beden olmağ hasebiyle eşref-i enbiyā olan Peyğamber-i zī’sāna isti’āre tarīkiyle itlāk olunmuşdur. (10b)”

Beyitler şerh edilirken tartışmacı bir yöntem izlenmiştir. Öyle ki eserin genelinde ehl-i sünnet dışında kabul edilen Mu’tezilī, Cehmiyye, Revāfıd ve Hāricīlerin iman, itikat, Allah, peygamberler, halifeler vb. akāid konularında savunduğu görüşler tartışılmıştır. Sonuç itibariyle yanlış olduğu savunulan görüşler reddedilmiş ve ehl-i sünnet anlayışına göre geçersiz kılınmaya çalışılmıştır.

Metin

Tercüme-i Emālī-yi Le’ālī
 Bismillāhirrahmānirrahīm
 [mefā’ ilün/mefā’ ilün/fe’ ülün]
 Sezādur bed’ olınsa ism-i yārī
 Odur çün ‘ālemūñ perver-digārī
 İrer dil yād-ı ismūñle çü kāma
 Anı tāc eyledüm şāh-ı kelāma
 Şenāñı ibtidā kıldım ilāhī
 Odur evreng-i nazmuñ pādīşāhı
 Bulunmaz baħr-ı vaşfuñ intihāsı
 Meger ‘aczüm ola anuñ edāsı
 Şalāt idüp Resūl-i Muştafāya
 Daħi aşhāb u āl-i bā-şafāya
 ‘Aķā’id nazmına itdüm ‘azīmet
 Vire tā kim ‘arūs-ı qalbe zīnet

Ola sū'-i 'aḳā'idden dil āgāh
 Cenāb-ı Hāḳḳa çün odur naẓar-gāh
 'Aḳā'iddür reh-i vaşl-ı Hūdā-bîn
 'Aḳā'id oldı burc-ı ḳal' a-i dīn
 'Aḳā'id leşker-i a' māle cünnet
 'Aḳā'id nūr-ı çeşm-i ehl-i sünnet
 Beyān-ı i' tiḳādiyyāt ehemmdür

Bu nazm-ı muhtaşarda mültezemdür
 Mütercem oldı ebyāt-ı Emālî
 Bu tuḥfe nāmıñı ḳıldum Le' ālî
 Me'āl-i beyti taḥrîrümle menşür
 Beyān itdüm ola tā şübhedendür [2a]
 Velî oldı nazarda tuḥfe nāçiz
 Teveccüh eyledüm oldum seher-ḥiz
 Bula beyne'l-enām ol iştiḥārı
 Ola ehl-i kemālūñ i' tibārı

Bu resm üzre du' ā'ya ḳıldum iḳdām
 Cenāb-ı Hāḳḳdan oldı ḳalbe ilhām
 Anı 'arz eyle sultān-ı cihāna
 Mürüvvet ma' deni şāhib-ḳırāna
 Cenāb-ı Hāzret-i Sultān Selīme
 O ilhām ile ḫab' -ı müstaḳīme
 Olursa luḫfına mazḥar Le' ālî
 Bulur ehl-i kemāl içre kemālî
 Olur tuḫfem 'uyüb-ı şübhedendür
 Olursa dāmen-i luḫf-ile mestür

Ma' ārif 'arzınuñ şimdi demīdür
 O ehl-i 'ilm ü faẓluñ hem-demīdür
 Olınsa revḫa-i rü'yetde im' ān
 Eser anda nesīm-i 'ilm ü 'irfān
 Odur çün fāris-i meydān-ı himmet
 Derūnı maḫla' -ı Hūşid-i hikmet
 İderse pūta-i himmetde tedbīr
 Ḳıllar nīm i' tibārı ḫāki iksīr
 Ḥabībinde anuñ seb' ü'l-meşānî
 Anuñçün oldı Mışra fetḫ-i şānî

Ğubār-ı dergehi kehfü'l-emāndur

ahirde ıbtā-gāh-ı aramāndur
 ıardı saā-i dilden vücdü
 Meşelden ātemüñ ayy oldı cüdü
 Göreydi resm-i arrın aşma bir dem
 Olurdu bendesi rezm içre rüstem
 Selāin-i cihāndan oldı mümtāz
 Cihāna şems-i 'adli pertev-endāz
 Mülüküñ melce'i anuñ deridür
 Keremle ab' -ı pāki aydaridür [2b]

Mülāzım ol dilā dest-i du' ā'ya

Niyāz eyle Cenāb-ı Kibriyāya
 ıla a tat-gāhında mü'eyyed
 İde te'yid-i dīni şer'-i Amed
 Dutup dil-āhı üzre ar-ı devvār
 Ola a' dāya ālib ol kerem-kār
 'Adāsuñ pençe-i ahruñda mahūr
 'İbāduñ sāyesinde eyle mesrūr
 Mu' in eyle gürüh-ı udsiyānı
 Pür etsün emn-i rāatla cihānı

Anuñ nāmıyla oldı tufe mümtāz

Olınsun şimdi ey dil nazma āgāz

يَقُولُ الْعَيْدُ فِي بَدَأِ الْأَمَالِي
 لِتَوْجِيدِ بِنْتُمْ كَأَلَالِي

Le'ālī gibi ıldum nazmı temhīd
 İdüp ma' būd-ı aı aşd-ı tevħid

إِلَهُ الْخَلْقِ مَوْلَانَا قَدِيمٌ
 وَمَوْضُوقٌ بِأَوْصَافِ الْكَمَالِ

adīm ol pādişāhlar pādişāhı
 Kemālāt üzre malūkuñ ilāhı
 Vücdü'llāha ya' nī ibtidā yo
 Kemālātına zinhār intihā yo

le'uñ ma' nāsı ma' būd-ı bi'l-a dimekdür.

Lafz-ı خلق maşdar ism-i mef' ul ma' nāsınadır. Ve lām istirā içündür.

Ve قديم üñ ma' nāsı vücdünuñ evveli yo dimekdür.

Maḥşûl-i beyt budur ki cemî' maḥlûkuñ ma' bûd-ı bi'l-ḥaqqı ezeli ve bâkîdür. Zîrâ kadem 'ademün istihâletini müstelzimdür. Bu şüretde ḥâşıl-ı ma'nâ Vâcib te'âlâ ḥazretleri evveldür. İbtidâsı yok ve âhirdür. İntihâsı yok. Ve şıfat-ı kemâl olan şıfat-ı şübütiyye ki ḥayât 'ilm semî' başar irâde kudret kelâm tekvîn şıfatlarıyla muttaşıfdir. Şıfat-ı selbiyye olan şıfat-ı mezkûrenün neḳâyızından münezzehtür. [3a]

هُوَ الْحَيُّ الْمُدَبِّرُ كُلُّ أَمْرٍ
هُوَ الْحَقُّ الْمُقَدِّرُ ذُو الْجَلَالِ

Ḥudâ ḥayydür umûrî kıldı tedbîr
Odur ḥaḳ eyleyen eşyâyı taḳdîr

Meâl-i beyt budur ki Vâcib te'âlâ ḥazretleri mevşûfından şıfat-ı kemâl olan 'ilm ü kudret ü irâdenün şudürını muḳteżî olan şıfat-ı ḥayât ile muttaşif olup müdebîr ü muḳaddîr-i eşyâ olmağla 'avâkıb-ı umûra 'âlim¹⁴ إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلْقَاهُ¹⁴ mañtûḳınca ḥayr u şerr ü nef' ü ḍarr u sa'âdet ü şaḳâvet ü cemî' umûrî muḳteżâ-yı 'ilm-i ezeli üzere levḥ-i maḥfûzda vücûdına muvâfiḳ mevzi'-i lâyıḳında ḥaḳ itmişdür.

كل امر کل امر olup ve كل امر المقدر kavlinün mef'ûli المقدر kelimesi Mevlâya izâfetle ihâfâ-i ifrâd-ı eşyâyı muḳteżî olmağla ef'âl-i 'ibâd daḫi Mevlâ-yı müte'âlün ḥaḳ u icâdıyla olması lâzım gelüp Mu'tezilînün قل فی'lini mücebdür didikleri kavîl bâtıl olur. Tarafeynün edillesi mufaşşalâtda mezkûrdur.

مُرِيدُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِيحِ
وَلَكِنْ لَيْسَ بِرِضَى بِالْمَحَالِ

Diler ef'âl-i ḥayr u şerri her yâr
Rızâsı yok velî şerr işe zinhâr

Mañtûḳ-ı beyt budur ki Vâcib te'âlâ eḫad-ı maḳdûreyini âḫere terciḥe mebdâ' ve zât-ı pâkiyle ḳâ'im ü ḳadîm olan şıfat-ı irâdesiyle imân u küfr ü tâ'at u ma'şiyet ü cemî' ḥayr u şerri diler ve ḥaḳ ider. Lâkin şerre rızâsı yokdur. Ve 'ilm-i ezeli ma'lûma tâbi' olmağla ḥayr lâzım gelmez. Ve fi'l-i-ı قبیح'ün ḳubḫı bize nisbetledür. Mevlâ-yı müte'âl fi'l-i-ı قبیح'ı dileyüp ḥaḳ eylemesinden ḳubḫla ittişâf lâzım gelmez. Bu şüretde Mu'tezilînün şerr 'abdün fi'lidür eger Mevlânun ḥaḳ [3b] u icâdı ile olsa ḳubḫla muttaşif olmaḳ lâzım gelür didikleri kavîl bâtıl olur.

صِفَاتِ اللَّهِ لَيْسَتْ عَيْنَ ذَاتٍ
وَلَا غَيْرًا سِوَاهُ ذَا انْفِصَالِ

Ne ḡayridür ne anuñ 'ayn-ı zâtı

¹⁴ "Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.", Kamer 54/49.

Degil münfekk çü zâtından şıfâtı

Ya' nî Hudâ-yı müte'âlün şıfat-ı kemâli zâtıyla kâ'im ve üzerine zâ'iddür. Zavahir-i nuşûş bu kavle şâhiddür. Ve Mu'tezilinün Mevlâ-yı müte'âl bizâtihi 'âlim ü kâdir ü semî' ü başîrdür. Ya' nî zât-ı pākî üzerine şıfat-ı zâ'ideye muhtâc degildür. Eger şıfât zât üzerine zâ'ide olsa taqdir-i kudemâ lâzım gelür didikleri kelâm bâtıldır. Zirâ zevât-ı kadîminün te'addüdi bâtıldır. Şıfâtun kadem ü te'addüdinden fesâd lâzım gelmez ve sıfâtı'llâh zâtdan münfekk ü müntakıl ma'nâsına. Zâtuñ gayri degildür. Bu kelâm Naşârânun eķānîm-i selâse ki vücüd u 'ilm ü hayât ve bunlara eb ü ibn ü rûhu'l-kuds tesmiye eyleyüp ve uķnüm-i 'âm Hâzret-i 'İsâya intikâl eyledi didikleri kavlı bâtılı reddür. Zirâ bu kavlden gayrün kademi lâzım gelür.

صِفَاتُ الدَّاتِ وَالْأَفْعَالِ طُرًّا

قَدِيمَاتُ مَصُونَاتِ الدَّوَالِ

Ƙadîm oldı şıfat-ı zât-ı 'âlî

Şıfat-ı fi'linün yoķdur zevâlî

Şıfat-ı zât 'inde'l-ba'z şol şıfat-ı haķîkiye ki anda ihdâs ma'nâsı olmaya. Şıfat-ı fi'liye bunuñ hilâfinadur. Ebu'l-Ħasan el-Eş'arî 'indinde şıfat-ı zât şol şıfat ki selbinden naķışı lâzım gele. Ħayât u kudret ü irâde vü 'ilm ü kelâm gibi. Şıfat-ı fi'l şol şıfat ki selbinden naķışı lâzım gelmeye. İhyâ vü emânet ü terzîķ ü ibdâ vü ifnâ [4a] ve bunuñ emşâli gibi mantûķ-ı beyt budur ki şıfat-ı mezkûrenün cümlesi Mevlâ-yı müte'âl hâzretlerinün zâtıyla kâ'im ü kadîm ü mümteni' ü'z-zevâldür. Lâkin mezkûr olan şıfat-ı fi'liye ki tekvîn ta'bir olunur. Murâd bunlarun mebd'e'i olan şıfat-ı haķîkiyedür. Nefs-i ihyâ vü imâte vü terzîķ ü ibdâ vü ifnâ degildür. Zirâ teķşîr-i şıfat lâzım gelür ve bu şıfat-ı haķîkiyenün vücüdi Ebû Manşûr-ı Mâturîdî 'indindedür. Ebu'l-Ħasan el-Eş'arî 'indinde şıfat-ı tekvîn şıfat-ı kudretün vefķ-i irâde üzere te'alluķından 'ibâretdür.

نُسِمِي اللهُ شَيْئًا لَأَكَّا شَيْئًا

وَدَأْنَا عَنْ جِهَاتِ السَّنِّ خَالِي

Aña zât u şey' ıtlâķı var ammâ

Bilâ şübhe cihetden hem müberrâ

Fıraķ-ı dâleden Cehmiyye maħlûķa ıtlâķ olınan elfâzı Vâcib te'âlâya ıtlâķ şân-ı 'aliyesinde muħâl olan teşbihe mudî olmağla câ'iz degildür diyü Allâhü te'âlâya lafz-ı şey' ve zât-ı ıtlâķını tecvîz itmeyüp delil-i naķli bu kavlı-bâtıluñ hilâfına kâ'im olduğından tã'ife-i mezkûreyi redd için beyt-i mezkûr irâd olunmuşdur. Ħâşıl-ı kelâm Vâcib te'âlâya şey'-i ıtlâķı câ'iz lâkin bilâ-teşbihdür. Ve bu cevâza delil kavlihu te'âlâ¹⁵ اللهُ أَكْبَرُ شَهَادَةٌ قُلِ اللهُ

¹⁵ "De ki: 'Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür?' De ki: 'Allah' ", En'am 6/19.

zât-ı ıtlâkına delîl لا تنفكروا فى ذات الله hadîs-i şerîfidür. Lâkin zât-ı bârî cihât-ı setden münezzehtür. Zîrâ imkân cismüñ hâşşasıdır. Vâcib te'âlâ cismden münezzehtür.

وَأَلَيْسَ الْإِسْمُ غَيْرَ الْمُسَمَّى
لَدَا أَهْلِ الْبَصِيرَةِ خَيْرَ آلِ

Değil mefhûm-ı esmâsı muğâyir

Müsemmâ 'aynı olmağ kavlı-i zâhir

[4b] Ma'lûm ola ki beyne'l-mütekellimîn ihtilâf-ı meşhûrdur ki cemî' esmâ müsemmānuñ 'aynı mıdır muğâyiri midür. Lâkin bu kelâm ba'z 'avāmuñ fehmi gibi lafz-ı Fürs ki ف د س hurûfî hayvân-ı mu'ayyenüñ 'aynı mı gayri mi diyü ihtilâf degildür. Zîrâ bir 'âkil lafz-ı ism-i müsemmānuñ gayri olduğında iştibâh itmez. Belki muhtelifün fih olan medlül ism-i zât-ı müsemmâ min hayşü hüve hüve midür. Zâta 'arîz bir emr i'tibâriyle midür. Binâ'en'aleyh Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî esmâyı üç kısma taqsîm eyledi.

Kısm-ı evvel müsemmānuñ 'aynidur. Allâh lafzı gibi zîrâ bu ism-i şerîf 'alem-i zât olup medlülünde ma'nâ-yı zâ'ide i'tibâr olunmayup zât-ı min hayşü hüve hüve olmağla müsemmāsinuñ 'aynidur.

Kısm-ı şânî müsemmāya muğâyirdür. İsm-i hâlik ü rezzâk ve sâ'ir nisbete dâll olan esmâ gibi. Nisbet zâta muğâyir olmağla ismüñ müsemmāya muğâyeretî lâzım gelür.

Kısm-ı sâliş ne 'aynı ve ne gayridür. Şıfat-ı haķiķiye ki 'ilm ü kudret ve gayrileri taħķiķ-i mezkûr üzere zât-ı bârînuñ 'aynı ve gayri olmadığına binâ'en mefhûmı bu şıfatla muttaşif zât olan esmâ müsemmānuñ 'aynı olmasına zâhib olup Mu'tezilî gayriyetine zâhib olduğıcün nâzım *rahimehullâh* kavlı-i Eşâ'ireyi tercih eyleyüp ehl-i başîret 'indinde ism-i müsemmānuñ gayri olmadığın beyt-i mezkûr ile ifâde buyurmışdur. Ve bu mes'ele Şerh-i Mevâķıfda mufaşşaldur. Lâkin mütekellimînuñ bu mes'elede ihtilâfında fâ'ide mu'tebere olmadığından bu miķdâr ile iktifâ olındı.

وَمَا إِنْ جَوْهَرٌ رَبِّى وَجِسْمٌ
وَلَا كُلُّ وَبَعْضٌ دُوْا إِشْتِمَالِ

Ne cism oldu ne cevher Hâzret-i Hâķķ

Daħi küll ile ba'z olmaz muħaķķaķ

Bu beyt dört mes'eleyi müştemildür.

Mes'ele-yi evvel الله ليس بجوهر қазиyyesidür. Ya'nî Mevlâ-yı müte'âl cevher [5a] degildür. Zîrâ cevherüñ iki ma'nâsı var. Birisi kâ'im binefsihî dimekdür. Bu ma'nâ Vâcib te'âlâya şadîķ lâkin şer' de cevher-i ıtlâķı vârid olmayup esmâ'u'llâh tevķîfî olduğıcün ıtlâķ cā'iz degildür. Ma'nâ-yı şânî cevher-i ķamerdür ki hîssen ve vehmen ve 'aķlen taqsîmi ķâbil olmaya. Bu

ma' nāya cevher gerçi felāsefe ' indinde vücūdı yokdur. Lākin mütekellimīn işbāt eyleyüp ve bu ma' nā üzere cevheri mādde-i ecsām mütehayyız olup bu iki şıfat Vācib te' ālā hakkında maḥāl olmağla itlākı cā' iz degıldür.

Mes'ele-yi s̄āniye الله ليس وبجسم kažiyyesidür. Ya' nī ma' būd-ı bi'l-ḥaḳḳ cism degıldür demek. Zīrā cism-i ib' ād-ı şelāşe ki tūl u ' arz u ' umḳı müstemil olup eczādan mürekkebe olmağla ezcāya iḥtiyāc u taḥayyüz ü temekkūni müstelzimdir. İḥtiyāc u temekkūn ḥudūsi istilzāmıla Vācib te' ālā hakkında muḥāldür.

Mes'ele-yi s̄ālişe الله ليس يكل kažiyyesidür. Ya' nī Allāhü te' ālā külldür. Küll demek zīrā küll eczādan mürekkebe olmağla ezcāya iḥtiyācı müstelzimdir.

Mes'ele-i rābi' a الله ليس بعض kažiyyesidür. Ba' ziyyete daḥi والوهية فاقى وجوب olan terkīb ü iḥtiyācı müstelzim olmağla Allāhü te' ālā hakkında manşür degıldür.

وَفِي الْأُدْهَانِ حَقٌّ كَوْنٌ جُزْءٍ
بِلَا وَصْفِ التَّمَكُّنِ يَا ابْنَ خَالٍ

Ol cüz' ki olmadı taḳsīmi ḳābil

Zihinde ehl-i ḥaḳḳ ' indinde ḥāşıl

Ma' lūm ola ki ehl-i sūnnetle felāsefe beyninde menāzi' ün fih olan umūrdan biri cevher-i ferd ki ḥissen ve vehmen ve ' aḳlen inḳisāmı ḳābil olmayan cüz'dür. Felāsefe vücūdını inkār idüp ecsām-ı ḫabī' at heyūli ile şūretten mürekbedür didiler. Bu da' vāya istidlālde cüz'-i mezkūr kemāl-i şafvete binā' en ne ḳadar ḥissen ve vehmen taḳsīmi ḳābil degilse de lākin ' aḳlen münḳasımdur. Zīrā bu mişillü [5b] üç cüz' müretteb vücūdı farz olınsa vasaḫda olan ḫarafinuñ mülākātına māni' olmaz ise tedāḫül-i cevāhir ki üç cüz' bir cüz' üñ cüzünde olmaḳ lāzım gelür. Bi'l-ittifāḳ bāḫıldur. Māni' olur ise mülākāta māni' iyyet vasaḫda olan cüz' ün imtidādından lāzım gelür. Her mümted münḳasım olmaḳ ḥissiyale ' adem-i inḳisāmını farz itdigimüz cüz' üñ inḳisāmı lāzım gelür. Ḥalāḳ-ı mefrūz olan lāzım bāḫıldur ve vücūdiyeti farz u tertıbden lāzım olan cüz' üñ vücūdı bāḫıldur didiler. Ehl-i sūnnet bu da' vāya mu' āriza idüp eger kūrre'-i ḫaḳīḳiye ki aşlā üzerinde ḫaḫı-ı mutaşavver olmayan bir cism saḫı-ı ḫaḳīḳi ki aşlā üzerinde irtifā' inḫiḫāḫı olmayan bir saḫı üzere vaz' olınsa ancak birbirine işābet iden cüz'-i lā-yetecezzādur. İki cüz' işābet eylese yā kūrrede ḫalel olup kūrre-i tıne māni' olur. Yāḫūd saḫıda ḫalel olup saḫına māni' olur. Küll-i vāhid ḫilāf-ı mefrūzdur diyü istidlāl itdiler. Ḳavl-i ḫükemāya göre ' indlerinde ḳadīm olan heyūli ile şūretten ' ālemüñ terkībi ḫasebiyle ḳadem-i ' āleme mü' eddī olmağla beyt-i mezkūrda ḳavl-i ehl-i sūnnete işāret ve ḳavl-i felāsefe redd olunmuşdur. Bu bāba delil-i felāsefenüñ ḳuvvetine binā' en İmām-ı Rāzī cüz'-i lā-yetecezzānuñ vücūd u ' ademinde tevaḳḳufa meyl itmişdür.

Ṭarafeynüñ edillesine müte' allık mebâhiş-i keşîre vardur. Maḥalline mürâca' at olına.

وَمَا الْقُرْآنُ مَخْلُوقًا تَعَالَى
كَلَامُ الرَّبِّ عَنِ جِنْسِ الْمَقَالِ

Kelāmu'llāh çü ḥalkından müberrā

Ḥurūf u şavt olmaḡdan mu'arrā

Me'al-i beyt budur ki Vācib te'ālā ḥazretlerinüñ zāt-ı pākiyle kā'im olan şıfat-ı kelām şavt u ḥurūfdan [6a] mürekkeb maḥlūk degildir. Bu kelām ḳavli-ı Ḥanābile ve Mu'tezilîyi reddür. Zîrā Ḥanābile kelāmu'llāh her şavt u ḥurūfdan mürekkeb şıfat-ı ḳādîme ve zātu'llāh ile kā'im olmasına zāhib oldılar. Kirāmeyne ḥudüş ve zātu'llāh ile ḳıyāmına zāhib oldılar. Ve Mu'tezilî ḥudüş ve zātu'llāhuñ ḡayriyle ḳıyāmına zāhib oldılar. Murād-ı Mu'tezilî Allāh mütekellim demek şavt u ḥurūfı maḥallinde icād idüp muḥāṭabına ismā' ider dimekdür. Bu ihtilāfata menşe' budur ki cemī' enbiyā'-i kirām Allāhü te'ālānuñ mütekellim olmasına müttefiḳ ve nazm-ı celilde ¹⁶ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ āyet-i kerīmesi vārid olmaḡla şıfat-ı kelāmı inkāra mecāl olmayup keyfiyyetinde her ṭā'ife bir ḳavle zāhib olmuşdur. Lākin Ḥanābile ile beynimüzde menşe'-i menāzi'ā kelām-ı nefsiyi inkār idüp şıfat-ı bārī altında zātla kā'im u ḳadīm olmaḡ lāzım olmaḡla kelāmu'llāh şavt u ḥurūfdan mürekkeb ḳadīm ü zātla kā'im dimege muḡtar oldılar. Şavt u ḥurūfdan terkīb-i kelāmuñ ḥudüşünü ve zātu'llāhuñ maḥall-i ḥavādiş olmasını müstelzim olmaḡla Eşā'ire bu ḳavli ibtāl idüp ancak zātu'llāh ile kā'im ü ḳadīm olan kelām-ı nefsidür ki eşkāl-i kitābetle meşāḥifde mektüb u ḳulübde maḥfūz ve ezānla mesmū' ve bu mezkūrāta ḥulül itmeyüp belki nazm-ı dālle mesmū' ve nazm-ı muḥayyel ile maḥfūz ve nuḳuş u şür-ı eşkāl ile mektüb bir şıfatdur. Nitekim النار cevher-i muḥarref kelāmı lafzla mezkūr ve ḳalemle mektüb olup ḥaḳıḳat-i nār bu kelimāta muḡayir medlül olduḡı gibi kelām-ı nefsi daḡi ḥurūfdan mürekkeb olan kelām-ı lafziye muḡayir bir şıfatdur. Zîrā bir şey'üñ ḡāricde vücūdı var. Zihnde vücūdı var. [6b] 'Ayyārda vücūdı var. Kitābetde vücūdı var. Kitābet-i 'ayyāreye dāl 'ayyāre-i zihnde olan ma'nāya dāl mevcūd-i zihnde daḡi mevcūd-ı ḡāriciye dāldür. Bu şüretde ḳırā'atü'l-Ḳur'ān dinse murād şavt u ḥurūfdan mürekkeb kelām-ı lafzidür ki maḥlūk u ḡādişdür. el-Ḳur'ān ḡayr-i maḥlūk murād-ı ḡāricde mevcūd u zātu'llāh ile kā'im ü ḳadīmi kelām-ı nefsidür ki وَمَا الْقُرْآنُ مَخْلُوقًا تَعَالَى ḳavli bu ma'nāya işāretdür.

وَرَبُّ الْعَرْشِ فَوْقَ الْعَرْشِ لَكُنْ
بِلَا وَصْفِ التَّمَكُّنِ وَالنَّصَالِ

İḡāṭa ḳıldı 'arşı ḳahr-ı Mevlā

¹⁶ "Allah'ın kelāmını işitip dinleyinceye kadar.", Tevbe 9/6.

Temekkünden biridür zāt-ı vālā

Ma‘lūm ola ki müteşābihāt-ı Qur’āna da müteḳaddimūn tevaḳḳuf idüp aşlına imān keyfiyyetinde sükūt itdiler. Ez-cümle ¹⁷ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى āyet-i kerīmesinūñ mañtūḳ-ı şerīfi olan istivā şıfatı şābitdür. Lākin keyfiyyet-i istivā ma‘lūm degildür diyü ¹⁸ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ āyet-i kerimesinde vāvı ibtidāiyyeye ḥaml idüp keyfiyyet-i istivā ‘ilm-i Allāha ihāle iderler. Lākin mücesseme-i müteḥayyirīn zāhir-i naşşa nazarla Vācib te‘ālā ‘arş üzere müstaḳırr cismiyyetine ve kerāmete bilā-istikrār cihete ‘ulūde vücūdına zāhib olup ¹⁹ وَمَا تَعَالَى اللَّهُ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا Mevlā-yı müte‘āle şıfat-ı naḳş işbatı lāzım gelmekle ¹⁹ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ḳavl-i şerīfide vāv-ı ‘atıfeye ḥaml idüp def‘an li‘l-fesād müteşābihātı bilā-cezm te‘vīli ḳaydında oldılar. Ez-cümle ²⁰ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى āyet-i kerīmesinūñ mañtūḳı şıfat-ı istivādan murād ḳahr u ḡalebedür. Maḳşūd-ı cemī‘ eşyāya Allāhü te‘ālānuñ ḡalebesini beyāndur. Zīrā a‘zām-ı maḥlūḳ olan ‘arş-ı a‘lāya ḡalebe sā‘ir [7a] maḥlūḳāta bi‘l-evleviyye ḡalebeyi müstelzimdür. Nāzım *rahmetullāh* beyt-i mezkūrle bu ma‘nāya işāret buyurup mücesseme vü kirāmiyyenūñ bātıllarını redd itmişdür.

وَمَا التَّشْبِيهُ لِلرَّحْمَنِ وَجْهًا
فَصُنْ عَنْ ذَلِكَ أَصْنَافُ الْأَهَالِ

Degil cā‘iz Ḥudāyı ḡayre teşbīh

Ḳıllup nāsı [sen] andan eyle tenzih

Bu beyt zātu’llāhi ḡayre teşbīh iden ḳavl-i müşebbeheyi redd ider. ²¹ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ mañtūḳ-ı şerīfi üzere Vācib te‘ālā bir şey’e müşābih degildür. Zīrā şey’eyn beyninde mümāşeale yā ittiḥād-ı ḥaḳīḳiyledür yāḥūd eḥādühümā ‘aḥerūñ fesādına sār olmaḡla zātu’llāh ile eşyā beyninde ittiḥād-ı ḥaḳīḳat olmađıḡı zāhirdür. Kezālik Mevlānuñ cemī‘ şıfatı ecell ü a‘lā olup şıfat-ı maḥlūḳāt ḥadıṣ ve ‘ilmü’llāha nisbeti ḳābil degildür. Sā‘ir şıfat daḡı buña ḳıyās olına. Ma‘lūm oldı ki maḥlūḳātuñ bir şıfatı şıfat-ı Mevlāya müşābih olup mesādına sād olmađıḡından müşābih-i mañşürdur.

وَلَا يَمْضَى عَلَى الدِّيَانِ وَقْتُ
وَأَحْوَالُ وَأَزْمَانُ بِحَالِ

Degil sābıḳ aña aḥvāl ü ezmān

Ezelde neyze zātı öyle el-an

¹⁷ “O Rahmân (ki), arşa hükmetmiştir.”, Taha 20/5.

¹⁸ “Hâlbuki onun te’vîlini ancak Allah bilir. İlimde râsih (derinleşmiş) olanlar da.”, Âl-i İmran 3/7.

¹⁹ “İlimde derinleşmiş olanlar da.”, Âl-i İmran 3/7.

²⁰ “O Rahmân (ki), arşa hükmetmiştir.”, Taha 20/5.

²¹ “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”, Şûrâ 42/11.

Ya' nî Vâcib te'âlânun vücûdı zamânî degildir. Ve bu kelâm beyne'l-mütেকellimîn müttefikun 'aleyhdür. Ne kadar mezheb-i mücesseme Mevlâ-yı müte'âlün zamânı olmasına müncez-i mekânı olmasına müncez olduğu gibi. تعالى Zirâ zamânî demek huşûlî ancak zamânda mümkün olur demekdür. Bu ma'nâ kadîm olan Vâcib te'âlâ hakkında mutaşavver degildir. Zirâ hükemâ 'indeinde zamân-ı felekü'l-eflâkûn miqdâr-ı harekesinden 'inde'l-mütেকellimîn bir emr-i müteceddid kendiyle taqdir olunan [7b] müteceddiden 'ibâretdür. Mezhebine göre tedricî tağyirî müstelzim olmağla tebeddül ü tağayyürden münezzehe olan zât-ı cenâb-ı kibriyâ hakkında zamâna mazrûfiyyet mutaşavver degildir. Gerçe vücûd-ı bârî vücûd-ı zamâna muqârindür. Lâkin zarfiyyet tarîki ile degildir. Te'emmül olma.

وَمُسْتَعْنِي إِلَهِي عَنْ نِسَاءٍ
وَأَوْلَادٍ أَنَاثٍ أَوْ رِجَالٍ

Nisâ ile tenâsülden berîdür

Bu burc-ı i' tiqâduñ aḥteridür

Me'âl-i beyt budur ki Vâcib te'âlâ ²² لَمْ يَنْجِدْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا 22 manṭûk-ı şerîfi üzere zevce ve evlâd ittihâzından münezzehdür. Bu kavle delîl-i naqli âyet-i mezkûredür. Delîl-i 'aklî Mevlâ-yı müte'âlde şehvet olup maḥall-i ḥavâdiş olmak lâzım gelür. تعالى Bu şürette Naşârânun Meryem Mevlânun zevcesi ve 'İsâ oğlu ve Yehûduñ 'Azîz tañrının oğlu ve müşrik-i Mekkenun melâ'ikü'llâhuñ kızlarıdır diyü kavli-i bâtıllarının merdûdiyeti zâhir olur.

كَذَا عَنْ كُلِّ ذِي عَوْنٍ وَنَصْرٍ
تَفَرَّدَ ذُو الْجَلَالِ ذُو الْمَعَالِ

Aña fi'linde olmaz hiç i'ânet

Ulûhiyyette itmez kimse nuşret

Ya' nî 'azîmet ü 'ulüvv şâhibi olan Mevlâ-yı müte'âl ulûhiyyet ü taḥlîk ü terzikinde mu'ine muḥtâc degildir. Kezâlik def'-i a'dâ vü ahlâkda nâşıra muḥtâc degildir. Belki cemî' ef'âlinde müteferriddür. Zirâ kudretü'llâh kudret-i maḥlûkuñ fevkindedir. Cemî' maḥlûkuñ kudreti anun kudretinin maẓhariyetiyle olmuşdur. Bu beyt kavli-i عبيده اوثاني واله ايكي دين kavli-i Mecûsiyi reddür. Vâcib te'âlânun zâtında ve şifâtında şerîki olmadığı 'aqlen ve naqlen [8a] sâbitdür. Delîl-i 'aklî budur ki eger ilâh iki olsa birisi 'âlemun vücûdiyeti murâd itdiği anda aḥeri 'ademi murâd itmek mümkündür. İkinun daḥi murâdî ḥâşıl olsa 'âlemun vücûd u 'ademi bir anda cem' olmak lâzım gelür. Bu lâzım muḥâldür. Birisinin murâdı olsa 'aciz lâzım gelür. Ulûhiyyete münâfidür. Ma'lûm oldu ki

²² "(O) çocuk edinmemiştir.", İsrâ 17/111. (Ayetin aslında صَاحِبَةً kelimesi yoktur.)

ilāhuñ ta‘addüdi muhâldür. Delil-i naqlî ²³ وَمَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ āyet-i kerîmesidür. Bu ma‘nâyı nâtiğ nice āyet vardır.

يُمِيتُ الْخَلْقَ طُرًّا ثُمَّ يُحْيِي
فَيُخَيِّرُ بِهِمْ عَلَى وَفْقِ الْخِصَالِ

İmâte eyleyüp mahlûkı kâhir

İder ihyâ cezâ için bu zâhir

Ya‘nî Mevlâ-yı müte‘âl cemî‘ hayvanâtı ²⁴ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ mañtûğ-ı şerîfince şîfat-ı celâl ile imâte eyleyüp ba‘de ²⁵ ثُمَّ أَنْتُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ nazm-ı celîli mañtûğınca kavlı-i ehl-i sünnet üzere cemî‘ zevî'l-ervâhı halk eyleyüp mükellefini ²⁶ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ حَسَنًا يَرَهُ mañtûğınca muktezâ-yı a‘mâl üzere ²⁷ إِنَّ خَيْرًا لِّخَيْرٍ وَإِنْ شَرًّا فَسَرُّ cezâlandurur. Ba‘z ehl-i hevâ haşr-ı devâyı ‘adem-i şevâb u ‘ıqâba binâ‘en fâ‘ide yoğdur diyü inkâr idüp ve Mu‘tezilî haşr u beğâsına zâhib oldılar. Lâkin kavlı-i ehl-i sünnet üzere cemî‘ hayvanât haşr olınup zevî'l-‘ukûl bâkî sâ‘ir zevî'l-ervâh ifnâ vü türâba munğalib olup bu hâli küffâr gördükde ²⁸ وَيَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا diyü mevte temennî iderler. Bu kavle delîl ²⁸ يَخْشَرُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ‘aleyhi’s-selâmuñ ‘adâlet-i celîli ve [b8] وَكُلُّ شَيْءٍ خِى نَقَمَ الْجَمَاءِ مِنَ الْقِرْنَاءِ Ba‘z tâ‘ife haşr-ı ecsâdi inkâr idüp bir insân âhir-i ekl ile me‘kûl-i ekliden cüz’ oldığı şüretde hîn-i i‘âde cüz’-i vâhid her yerinden cüz’ olmak muhâldür. Fağat ehadü hümâdan cüz’ olsa âhir bi‘aynihî i‘âde olınmamağ lâzım gelür. Küll-i vâhidün butlânına binâ‘en cism-i ma‘dûmı bi‘aynihî i‘âde mümkün degildür diyü istidlâl iderler. Bu kelâma cevâb hîn-i ba‘şde i‘âde olınan insânı evvel ‘ömründen ahrına degin bâkî olan eczâdur. Cemî‘ eczâ degildür. Delil-i âhîrleri vardır. Mevâkıfda cevâbıyla mezkûrdur. Nâzım *rahmetullâh* bu kavlı-i bâtılı redd itmişdür.

لِأَهْلِ الْخَيْرِ جَنَاتٌ وَنَعْمَى
وَلِلْكَفَّارِ إِنْزَالُ النَّكَالِ

İder zevk-i cenânı ehl-i imân

Yağar ‘adliyle ehl-i küfri nîrân

Beyt-i mezkûr beyt-i sâbıkda olan ²⁹ وَفَقِ الْخِصَالِ kavlı-i mücmelini tafşıldür. Ya‘nî Mevlâ-yı müte‘âl dünyâda şavm u şalât u hacc u zekât u kıra‘at-ı Qur‘ân u zikr-i Rağmân ve sâ‘ir a‘mâl-i hasene ile muttaşif olan mü‘mini fağl

²³ “Mülkte kendisine hiçbir ortak olmamıştır.”, İsrâ 17/111.

²⁴ “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.”, Kasas 28/88.

²⁵ “Sonra da siz, şüphesiz, kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.”, Mü’minûn 23/16.

²⁶ “Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Ve her kim de zerre kadar bir kötülük işlerse onu görecektir.”, Zilzâl 99/7-8.

²⁷ “Keşke toprak olsaydım!” diyecektir.”, Nebe 78/40.

²⁸ “Vahşi hayvanlar, bir araya toplandıği zaman!”, Tekvîr 81/5.

u kereminden derecât-ı 'āliyāt ve hūr ve ğilmān ve ni' m-i firavān ve meşāhide-i dīdār-ile mütene' im kılar.²⁹ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا 29
āyet-i kerîmesi bu kelâmı nâtiqdur. Ve küffârı muktezâ-yı 'adlî olan 'ıqâb-ı cahîmiyle mu'ākıb kıldı.³⁰ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ 30
nazm-ı celîli bu kavle naşş-ı kıtî' dur.

وَلَا يَفْنَى الْجَحِيمَ وَلَا الْجَنَانَ
وَلَا أَهْلُو هُمَا أَهْلُ انْتِقَالٍ

Fenâ yok ehline dâhî na'ime

Daği ehli ile nâr-ı cahîme

Beyt-i mezkûr hulûd u beķâsı³¹ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا 31 naşş-ı celîliyle müberhen olan cennet ü cehennem [9a] ahālîsinüñ fenâsına zâhib olan ta'ife-i Cehmiyyeyi reddür.³² كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ 32
tarfatu'l-'ayn 'ademe gidüp i'ade olunur diyü muşarraḥ olan kavli-i beķaya münâfi degildür.

يَرَاهُ الْمُؤْمِنُونَ بِغَيْرِ كَيْفٍ
وَالذَّرَاكِ وَضَرْبٍ مِنْ مِثَالٍ

Görür dīdār-ı Ḥaķķı ehl-i cennet

Ne keyfiyyet olur anda ne şuret

Ya'nî cemî' mü'min Vâcib te'ālâyı neş'e-i uḫrâda bilâ-keyf görürler. Ya'nî mekândan ve cehennemden ve şu'â'-ı başarıyyenüñ ta'alluķından ve teķâbülden ve sâ'ir tekeyyüfât u şurûtdan ḥazze olduğı hâlde ru'yet-i başarıyye ile inkişâf tam ḥâsıl olur. Ve cevâz-ı ru'yet delîl-i 'aķlî vü naķliyle şâbitdür. Delîl-i 'aķlî budur ki cemî' eşyâyı ru'yetüñ 'illet-i müşterekesi yâ vücûd yâḫûd ḫudûş ve yâḫûd imkândur. Ḥudûşuñ ma'nâsı ba'de'l-'adem vücûddur. İmkânüñ ma'nâsı vücûd-ı 'adem zarûretidür. 'Ademüñ 'illetde medḫûli olmadıĝına binâ'en vücûd-ı 'illet müştereke-i ru'yet-i eşyâ olmaķda ta'ayyün idüp ve şâni' le eşyâ beyninde müşterek olup vücûd-ı sebebi ile eşyâ-yı ru'yet olındıĝı gibi. Vâcib te'ālâyı daği ru'yet cā'izdür. Delîl-i naķlî Ḥazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmuñ رَبِّ اٰدِنِي 33 kavliyle taleb eylemesi ve taḥaķķuķ-ı ru'yetu'llâh delîl-i naķlî 33 سَتَرُونَ رِبْكَمَ كَمَا 33
naşmı ve 'aleyhi's-selâmuñ مَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ 33 ḫadîs-i şerîfidür.

فَيَنْسَوْنَ النَّعِيمَ إِذَا رَأَوْهُ

²⁹ "İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır.", Keḫf 18/107.

³⁰ "İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar.", Bakara 2/39.

³¹ "(Onlar) orada ebedî olarak kalacaklar.", Ahzab 33/65.

³² "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır.", Kasas 28/88.

³³ "O ĝün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.", Kıyâme 75/22-23.

فَيَا خَسْرَانَ أَهْلَ الْإِعْتِرَالِ

Görince ideler cennâtı nisyân

Bunu inkâr iderler ehl-i hüsrân

Ya'nî ehl-i cennet Mevlâ-yı müte'âlî bilâ-keyf müşâhede vaqtinde ru'yetu'llâh cemî' ni'amuñ fevkinde olmağı [9b] cennet-i a'lâda merzûk oldukları ni'am-ı mâ-lâ-yuḥṣânuñ mecmû'ını unudurlar. Mu'tezilî ru'yetu'llâhı inkârları sebebiyle ḥadîṣ-i qudsî olan أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي maẓmûn-ı laṭîfine binâ'en ehl-i cennet daḥi olsalar ru'yetu'llâhdan mahrûm olduklarıçün nâzım *rahmetullâh* اغزال

وما ان فعل اصلح ذو افتراض

على الهادى المقدس ذى التعال

Ne işlerse Ḥudâ fi'linde muḥtâr

Degil farz fi'l-i aṣlah âña zinhâr

Ma'nâ-yı beyt budur ki şıfat-ı naqşdan münezzeḥ ve mübâlağa mertebe-i 'alâde olan zât-ı fâ'il-i muḥtâra 'ıyâduñ dîn ü dünyâsına aṣlah u ittifâ' olanı ḥalk itmek vâcib degildir. Eger vâcib olsa dünyâda âḥirette mu'azzeb olan kâfir-i faḳîrûñ küfr ü faḳrını ḥalk itmezdi ve ḥalk eylediği ni'met-i imân üzerine بَلِ اللهُ 34 مُنْعَمٌ عَلَيْكُمْ أَنْ هَذَا كُمْ لِلْإِيمَانِ muḳteẓâsınca metn itmezdi ve 'ismet u tevfiḳ u keşf-i ḍarr-i su'âlde kâ'ide olmazdı. Mu'tezilî-yi Bağdâd dîn ü dünyâda terk-i aṣlah ve Mu'tezilî-yi Başra faḳat dâinde terk-i aṣlah buḥle mü'dîdür. Vâcib te'âlâ buḥlden münezzeḥdür diyü fi'l-i aṣlahı ḥalkuñ vücûdına zâhib oldılar. Ehl-i sünnet Mevlâ-yı müte'âl 'avâkıb-ı eşyâya 'âlim olmağla kendi ḥaḳḳını men' ayn-ı 'adldür. Aṣlahı terkden buḥl lâzım gelmez diyü cevâb virürler. Nâzım *rahmetullâh* beyt-i mezkûrta bu tafşile işâret buyurmuşdur.

وَقَرُّنْ لَأَرْمُ تَصْدِيقُ رُسُلِ

وَأَمْلَاكٍ كِرَامٍ بِالنَّوَالِ

Cemî' rusûl ü emlâk-ı kirâmı

İdüp taṣdîḳ-i farzdur iḥtirâmı

[10a] Ya'nî cemî' enbiyâ-i kirâmı taṣdîḳ farz-ı 'ayndur. Evvel-i enbiyâ Ḥazret-i Âdem 'aleyhi's-selâmdur ki nübüvveti emr ü nehyine dâl olan kitâbla şâbit oldığı gibi sünnet ü icmâ'la daḥi şâbitdür. Âḥir enbiyâ Ḥazret-i Muḥammed 'aleyhi's-selâmdur ki da'vâ-yı nübüvvet idüp nice biñ mu'cizât-ı dâle işbât itmişdür. Da'vâ-yı nübüvveti tevâtür ile işbâtudur. İzhâr eylediği mu'cizâtuñ a'zamı Ḳur'ân-ı 'azîmü's-şândur ki büleğâ-yı 'Arab 'urbâ-i aḳşar süresini tanzîrden 'acze kelâmu'llâh oldığı şâbit olmuşdur. Ve daḥi şaḳḳ-ı kâmer

³⁴ "Belki Allah Teâlâ sizi imâna hidayet ettiğinden dolayı size minnet buyurur.", Hucûrat 49/17.

ve intâk-ı hacet ve meşy-i şecer ve mübarek aşayifden icrâ-yı mâ' ve nice müftiyâtdan haber ve cemm-i ğafiri ta'âm-ı kalil ile işbâ' ve bunun emsâli nice mu'cizat baharât ki ne kadar tafşili ehadile şâbit ise min hayşü'l-mecmû' hadd-i tevâtüre bâliğ olmuştur. İzhâr-ı mu'cizatla nübüvveti şâbit olduğu gibi. Qable'n-nübüvvet zühür iden havârik ki irhâşât dirler. Anuñla ve hadd-i i'câza bâliğ olan ihlâk-ı 'azîme ve ahkâm-ı hâlîme ve cemî' ahvâlde 'ismetu'llâh ve şevk u hâl-i ahvâlde hâlî üzere şâbit kadem olup a'dâ kemâl-i aqdâmla zaferiyyât olmaması nübüvvetine delâleti 'aql-ı câzimdür. Ve enbiyâ'-i kirâmuñ cümlesi teblig-i ahkâm idüp kavllerinde şâdık ve 'ibâdu'llâh-ı nâşuhtur. Ba'zî ta'ife ba'sinüñ istihâletine zâhib olup ba'zılar ba'se mümkün lâkin mümteni' olan teklîfi müstelzimdür diyü teklîfüñ imtinâ-ı 'anhü zâhib olup ba'zılar teklif daği mümkün lâkin mu'arrefe-i tekâlüfde 'aql-i kâfi olmağla ba'se 'adem-i ihtiyâca zâhib olup ba'zılar ba'se muhâl olan mu'cizeye mevkuftur diyü mu'cizenüñ istihâletine zâhib olup ba'zılar imkân-ı mu'cizeyi inkâr itmeyüp lâkin şıdk-ı da'vâ-yı nübüvveti 'adem-i delâlete zâhib olup irsâl-i rusûli inkâr itmekle nâzım [10b] *rahmetullâh* bu akâvîl-i bâtılanuñ merdûdiyyetine işâret buyurmuşdur. Tavâ'if-i mezkürenüñ edille ve cevâbı Mevâkıf şerhinde mezkûrdur. Ve rusûl-i kirâmı taşdik vâcib olduğın gibi. Melâ'ike-i kirâmı daği taşdik vâcibdür. Şu vechle ki Mevlâ-yı müte'âlün envâ'-ı 'atâ ile mükerrem olan 'ibâdlarıdır ki bir vechle Mevlâya 'âsî olmayup cemî' evâmire imtişâl iderler. Kıssa-i Hârût u Mârûtda kavli-i eşağh bunlaruñ küfr ü ma'siyetüñ 'adem-i şudurudur. Zîrâ nâsa ta'lîm-i sihrden küfr ü ma'siyet lâzım gelmez. Ancak küfr-i istihlâl sihr ü 'ameldür. Bâhuşuş melekeyn-i mezkûreyn hîn-i ta'lîm-i sihrde *إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ*³⁵ diyü nâsa nuşh idüp sihri 'amelden men' iderlerdi. Ve küfr-i iblîsle su'âl vârid olmaz. Zîrâ ta'ife-i cindendür. Muqaddimen kemâl-i 'ıyâdet ve rik'at derecede şıfat-ı melâ'ike üzere olduğıçün³⁶ *إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ* kavli-i şerîfiyle gürüh-ı melâ'ikeden istişnâ olınmışdur. Ma'lûm ola ki havaşş-ı beşer havaşş-ı melâ'ike-i muqarrebîn olan Cebrâ'il ü Mikâ'il ü İsrâfil ü 'Azrâ'il 'aleyhi's-selâm hazretinden efdaldür. Ve havaşş-ı melâ'ike 'avâm-ı beşerden efdaldür. Ve 'avâm-ı beşer ki mü'minîn 'avâm-ı melâ'ikeden efdaldür.

وَحْتَمَ الرَّسُلَ بِالصَّدْرِ الْمُعَلَىٰ

نَبِيَّ هَاشِمِيٍّ ذِي جَمَالٍ

إِمَامَ الْأَنْبِيَاءِ بِلَا اخْتِلَاقٍ

وَتَأَجُّ الْأَصْفِيَاءِ بِلَا اخْتِلَالٍ

Nebîler hâtemî tâc aşfiyâdur

³⁵ "Biz sadece bir fitneyiz (sizin için bir imtihanız). O halde (sakın sihir ilmini öğrenerek) kâfir olmayın.", Bakara 2/102.

³⁶ "İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı.", Bakara 2/34.

Çarışı hem imām-ı enbiyādur

صدر eşref-i a'zā olan evvel-i beden olmak ḥasebiyle eşref-i enbiyā olan Peygamber-i zī-şāna isti'āre tārīkiyle itlāk olunmuşdur. Yāhūd صدر şey'ün evveline dinüp 'aleyhi's-selāmuñ rivāyet-i uḥrāda روحی اول ماخلق الله نورى ve daḥi كنت نبيا وادم بين الماء والطين [11a] şerīfleri mantūķı üzere cemī' maḥlūķātadan evvel ḥilḳatine binā'en lafz-ı صدر evvel ma'nāsına. Anda isti'māl olunmuşdur.

رُتبه vü menziletde 'ālī dimekdür.

ذی جمال şāhib-i aḥlāk-ı cemīle dimekdür.

Ma'nā-yı beyt cemī' rusūl ü enbiyānuñ şāhib-i aḥlāk-ı cemīle ve cemī' maḥlūķātuñ eşrefi olan Muḥammed 'aleyhi's-şalātü ve's-selāmdur demek ve ḥāteme'l-enbiyā oldığı مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ nazm-ı celīli ve daḥi لا نبى بعدى ḥadīş-i şerīfle şābitdür. امام yā muḳtediye yāhūd muḳaddem 'ale'l-ğayr ma'nāsına. İki ma'nā da 'aleyhi's-selāmda mevcūddur. Ma'nā-yı evvel şu vechle kim 'aleyhi's-selām leyle-i mi'rācda yā Mescīd-i Aḳsāda yāhūd semāda ervāḥ-ı enbiyāya imām iki reka'at namāz ḳıldırılmışdur. Ma'nā-yı şānī şu vechle ki انا اكرم الاولين والآخرين على الله ولا فخر ve daḥi انا سيد الناس يوم القيمة eḥādīş-i şerīfesi mantūķı üzere cemī' enbiyā üzere taḳdīm olunmasına binā'endür. Ve daḥi tācü'l-aşfiyā ile tavşifūñ vechi tāc-ı eşref-i a'zā olan re'sūñ ziyenetidür.

اصفيا, صفيت'ün cem'idür. صفو'dan me'ḥūz ḥāliş ma'nāsınadır. Murād-ı şevā'ib küdürāt-ı nefsdan müberrā ḥālāt-ı ḳudsıyye ile muttaşif dimekdür. Me'āl-i beyt budur ki 'aleyhi's-selām 'ilmen ve 'aḳlen cemī' enbiya üzere muḳaddem ve zūhd ü kerem cihetiyle cemī' evliyānuñ re'si dimekdür.

وَحَقُّ أَمْرٍ مِعْرَاجٍ وَصِدْقٌ

فَفِيهِ نَصُّ أَحْبَابٍ عَوَالٍ

'Urūc itdi göge Maḥmūd-ı Muḥtār

Bunı nāṭıḳ nice aḥbār u āşār

Emr-i mi'rācda 'ale'l-ḳārī beş ḳavl rivāyet ider.

Ḳavl-i evvel mezḥeb-i ehl-i sünnetdür ki 'aleyhi's-selām [11b] cism ü rūḥla 'urūc itmişdür.

Ḳavl-i şānī mezḥeb-i Mu'tezilidür ki külliyyen izkār iderler.

Ḳavl-i şāliş fiḳd-ı cesedle 'urūc. Lākin bu ḳavl ḡarībdür.

Ḳavl-i rābi' yā ḥāl-i yaḳzada yāhūd menāmda rūḥladur.

Ḳavl-i ḥāmis vuḳū'ımı i'tiḳād keyfiyyetinde tevaḳḳufdur.

³⁷ "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir; fakat Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.", Ahzab 33/40.

Ma'lûm ola ki 'aleyhi's-selâmuñ bir gice içinde Mescid-i Hâramdan Mescid-i Akşâya teşrîfî³⁸ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى naşş-ı celiliyle şâbit olmakla inkâr küfrdür. Mescid-i Akşâda 'urücü hadîş-i meşhûr ile şâbitdür. Münkeri mübtedi' dür. Qavl-i eşahh üzere Harem-i Şerîfde beyt-i Ümmühânîden beyt-i muqaddese gelüp emr-i ilâhiyle cemî' ervâh-ı enbiyâ hâzır olup 'aleyhi's-selâm anlara imâmetle iki reka'at namâz kılıp ba'de'l-ferâğ her biri 'aleyhi's-selâma selâm virüp ve ümmetlerinüñ ahvâlin haber virdükden şoñra cesed u rûhla semâvâta andan sidre-i müntehâya andan kürse ve andan 'arşa ba'de Mevlânun dilediği maqâmâta 'urüc idüp Mevlâ-yı müte'âl mekândan münezzeħ olduğı hâlde baş göz ile bilâ-keyf ü ru'yet idüp Vâcib te'âlâ ve hayy eylediği umûrî aña hayyden şoñra Harem-i Şerîfe nüzül buyurmuşdur.

وَبَاقٍ شَرَعُهُ فِي كُلِّ وَقْتٍ

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَارْتِحَالٍ

Dime mensûh olur şer'-i Muħammed

Mü'ebbed haşre dek âşâr-ı Aħmed

Ya'nî Hâzret-i Muħammed 'aleyhi's-selâm hâteme'n-nebiyyîn olduğına binâ'en şerî'ati cemî' şerî'i nâsuħ u kıyâmete degin bâkîdür. Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm vaqt-i nüzülünde anuñ şerî'atiyle 'âmildür. Ve cüz'iyeyi def'i daği şerî'at-i Muştafaviyye üzeredür. Zîrâ cüz'iyeye Hâzret-i 'İsânun nüzülüne degin muvaqqat olmakla 'İsâ 'aleyhi's-selâm def'-i cüziyye ve 'arz-ı İslâm itmesi 'ayn-ı şerî'at-ı Muħammediyyedür. Bu taħkîkle âħir zamân [12a] peygamberinüñ şerî'ati nüzül-i 'İsâda nihâyet bulur diyüp def'-i cüz'iyeye ile istidlâl iden tã'ife-i Cehmiyyenüñ buñlan mezhebi zâhir olur. Nâzım في كل وقت dimekle qavl-i Cehmiyyeyi redd itmişdür.

وَأَنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَفِي أَمَانٍ

عَنِ الْعَصِيَّانِ عَمْدًا وَأَنْعِرَالٍ

Menâfiden nebîler oldı ma'sûm

Nübüvvet rütbesinden 'azli ma'dûm

Beyt-i mezkûrta enbiyâ'-i kirâmuñ zünûbdan 'işmetini beyân buyurup tafşîli budur ki medlül-i mu'cize olan da'vâ risâletde ve Mevlâ cânibinden tebliğ eylediği aħkâmda 'amed-i kızbinden ma'sûmiyetlerinde cemî' milel müttefikdür. Lâkin sehv ü nisyânla cevâz şudûrî ihtilâfidur. Üstâd Ebû İşhaq ve e'imme-i a'lâmdan çok 'ulemâ medlül-i mu'cizenüñ hilâfî lâzım geldigiğün sehven daği şudûrını redd itdiler. Qâđi Ebû Bekir mu'cize ile maqşûd olan

³⁸ "Uzaktır bütün noksanlıklardan O ki, kulunu bir gece Mescidi Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya götürdü.", İsrâ 17/1.

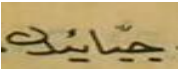
taşdıķde ‘adem-i duḡūline binā’ en bu bābda sehven şudūrını tecvīz ider. Kızb-i mezkūrdan mā‘adā zūnūbuñ ḡable’n-nübūvve ve ba‘de’n-nübūvve ‘adem-i şudūrı müttefiķun ‘aleyhdür. İllā Ḥavāric ḡazelehümü’llāh enbiyādan zēnbūñ şudūrını tecvīz idüp mürtekib zūnūbı tekfir itmeleriyle enbiyādan küfrūñ şudūrını tecvīz lāzım gelür. Şi‘i ḡavf-ı helāk ‘inde her enbiyādan izḡār-ı küfri tecvīz itdiler. Bu ḡavl aḡfā’-i da‘vete mü’eddī olmaḡla ḡaḡ’an bāḡıldır. Küfrden mā‘adā kebā’irūñ ḡable’l-ba‘şe ve ba‘de’l-ba‘şe ‘umden şudūrını cehver-i muḡaḡḡıķın sem‘an iķnā‘ına binā’ en men‘ itmişdür. Mu‘tezilī ḡaḡḡ-i aşlah vācib didikleri ḡavl-i bāḡıllarına binā’ en ‘adem civārına zāhib oldılar. Sehven şudūrını ekşer ‘ulemā tecvīz eyledi. Muḡtār olan sehven daḡı ‘adem-i şudūrıdır. Ve şaḡāyirūñ ‘umden şudūrını .....³⁹ mā‘adā cehver tecvīz itdiler. Sehven şudūrı bi’l-ittifāķ [12b] cā’izdür. Ḥisset ü denā’eti müstelzim olan sırḡa-i loḡma vecīh gibi şaḡāyir sehven daḡı şudūrı cā’iz degildür. Aḡvāl-i mezkūrenūñ edille vü cevābı Şerḡ-i Mevāḡıfda mezkūrdur. Enbiyādan zūnūbuñ ‘adem-i şudūrı cāh-ı nübūvvetden ‘adem-i in‘izāllerini müstelzimdür. Zirā ḡazale bā‘iş ‘adem-i itā’ atdür. Nāzım انزال ḡavliyle işāret itmişdür.

وَمَا كَانَتْ نَبِيًّا قَطُّ أَنْتَى
وَلَا عَبْدٌ وَشَخْصٌ دُرٌ اِفْتَعَال

Degildür enbiyādan ‘abd ü ünşā

Daḡı ḡubḡ işe iden nefsin ilḡā

Ma‘lūm ola ki ehl-i taḡḡıķ ‘inde nübūvvet-i zekūriyyet ‘aḡlen ve naḡlen şarḡdır. ‘Aḡlen nübūvveti şu vechle ki وَقُرْآنٌ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ 40 ve vechle ki وَقُرْآنٌ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ 40 naşş-ı celilī maḡḡūķı üzere ḡā’ife buyūtunda taḡarrur u tesettür ile me’mūrlardur. Nübūvvet ise ḡaḡḡa da‘vetle işḡihār u izḡār-ı mu‘cizeyi muḡteżi olmaḡla setr ü iḡfā buña münāfidür. Kezālik ḡā’ife-i nisā ‘aḡl u dīnde noḡşānı ve vaḡt-i ḡayzda terk-i şalāt u şavm idüp ve cehrle tekemmülden memnū‘iyyetle şıfat-ı naḡşla muttaşıf olmaları nübūvveti māni‘dür. Ammā naḡlen şubūti وَمَا 41 جَاءَتْ قَبْلِي أَدِيعَ نَبِيَّانِ كَامِ مَوْسَى وَمَرْيَمَ عَسَى وَرَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذُّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ 41 āyet-i kerīmesinūñ delāletiyledür. Lākin İmām Eş‘ārī ve Ḥurḡubī عسى ومريم موسى ورجلًا نوحى إلهم فاسألوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون 41 ile ḡaber-i mezkūre vārid olan nisānūñ ḡadīşini istidlāl ile ḡaber-i mezkūre vārid olan nisānūñ

39 Okunamayan kelime AE Şer’iye 328 numaralı nüshada bu şekildedir.

40 “Ve evlerinizde karar kılın (oturun). Evvelki cahiliyye zamanındaki gibi (ziynetlerinizi) açmayın.”, Ahzab 33/33.

41 “Senden önce ancak Kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. (Kadınlardan peygamber göndermedik). Eğer bilmiyorsanız ilim ehlinden sorun.”, Enbiyā 21/7.

nübüvvetine zâhib olup şart-ı zekürîyyete muhâlefet itdiler. Bu delîle cevâb hadîşüñ şihhâtinini men' u ba'de't-teslîm rif'at derece ile nisâ' 'âlem üzerine efdalîyetleriyle te'vîldür.

وَذَاقَرْتَيْنِ يَعْرِفُ نَبِيًّا
كَذَا لُقْمَانَ فَاحْذَرُ عَنْ جِدَالِ

Değil Loqmân u Zü'l-Ûarneyn ma' rûf

Nübüvvet nefyile hem kıılma mevşûf [13a]

Ya'nî İskender Zü'l-Ûarneynle Hâzret-i Loqmânüñ nübüvvetlerinde 'ulemânüñ ihtilâfî olmağla bir turuķı câzim olmayup sükût evlâdur. Zirâ yâ nebînüñ nübüvveti inkâra mü'eddî yâhûd nebî olmayana işbât-ı nübüvvet ihtimâli oldığıçün neqadar küfr lâzım gelmez ise de sükût evlâdur. Ve sâ'ir nübüvveti ihtilâfî olan daħi böyledür. Ma'lûm ola ki nübüvvetinde ihtilâf olınan İskenderden murâd Erestünün şâhibi olan İskender-i Yunânî degıldür. Belki İskender-i Hâmîrîdür ki âb-ı hayâtı talebde Hâzret-i Hızırüñ şâhibi ve ismi 'Abdullâhdur. 'Alâ kavlin Hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâmla Mekke-i Mükerrerede mülâkât idüp mu'ânaķa itmişlerdür. Evvel-i mu'ânaķa anlarda olmuşdur. Hiddet-i 'ömri ba'zılar biñ altı yüz ve ba'zılar iki biñ sene didiler. Ba'zılar zamân-ı fetretde olmasına zâhib oldı. Ve ba'zılar kavlini cem' idüp zamân-ı İbrâhîm 'aleyhi's-selâmdan dem vaķt-i fetrete yetişdi didiler. Zü'l-Ûarneyn tesmiye olınmasına vech Hâzret-i 'Alîden *kerremallâhü veche* rivâyet olındığı üzere kavmini imâna da'vet itdikde ķarnı eyemen ki başınuñ şâğ cânibine kavmi ķarb idüp ihlâkdan sonra Vâcib te'âlâ ihyâ eyleyüp tekrâr da'vet itmekle ķarnı eyser ki şol cânibine ķarb ile helâk eylediler. Ba'de anı tekrâr ihyâ eyledi. Ķarnına ķarb olındığıçün Zü'l-Ûarneyn tesmiye olındı. Yâhûd ru'yâda ķâmeti semâya ķadar mümted olup ķarneyn-i şemsi eliyle aħz idüp bu ru'yâyı kavmine haber virdükde Zü'l-Ûarneyn tesmiye itdiler. Zann-ı gâlib ru'yâ-yı mezkûr şarķ u ğarba seferden muķaddemdür. Zirâ ru'yânüñ ta'bîri mağrîble meşrıķa mâlikîyyetdür. Yâhûd Hızırıla berâber taleb mâ'-i hayât için tür u zulmete dâhil oldığına binâ'en yâhûd Rûm u Farsa mâlik oldığıçün yâhûd başında ķarneyne müşâbih iki nesne [13b] oldığıçün ve nübüvveti muhtelifün fihâ olan şânî Hâzret-i Loqmândur. Ba'zılar ⁴² وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ ăyet-i kerîmesinde hikmetden murâd nübüvvetdür diyüp nübüvvetine zâhib oldılar. Ba'zılar murâd 'aķl u fehmlle tefsîr idüp vilâyetine zâhib müddet-i 'ömri biñ sene olup biñ nebîden telemmüz idüp aħz-ı 'ilm itdi diyü beyân olındı.

وَعِيسَى سَوِّقَ يَأْتِي تَمَّ يَنْوِي
لِنَجَّالِ شَقِيٍّ ذِي خَبَالِ

⁴² "Andolsun, biz Lokmân'a "Allah'a şükret" diye hikmet verdik.", Lokman 31/12.

Ḥudā eyler Mesîhi gökden inzāl

Olur anuñ yediyle katl-i Deccāl

Ḥazret-i ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ın semādan nüzüli ḥadîş-i şerîfle sâbitdür. Tafşîlinde aqvāl keşîre-i muhtelife vârid oldı. Cümleden şîhḥate akreb olan İmām-ı Kisâ’î meknûnâtında beyân itdigidür ki Ḥazret-i Mehdî Deccāl ile muḥârebe-i ‘azîme ve ‘asker-i Deccâlden otuz biñ nefer kimesne katl idüp ba‘de Ḥazret-i Mehdî Ḳudüsde muḥâşara olınup ‘azîm ıztırâbda iken *يا معسیر المسلمین قد* لها كون فہم اهل النوال diyü bir nidâ’ beşâret edâ işidilüp ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ gökden yetmiş biñ melek ile nüzül idüp başında yeşil dülbend ve yanında kılıc elinde ḥarbe at üzerinde Ḥazret-i Mehdî şabâḥ namâzına imâmete şürû‘ üzere iken Ḥazret-i ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ Mesîhde girüp Ḥazret-i Mehdî imâmeti aña teklif idüp Ḥazret-i ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ mübarek elini Ḥazret-i Mehdîniñ ketfini beynine vaz‘ ile tekrâr imâmete taqdim ve namâzı edâdan soñra Deccāl tarafına olan ḳapuyı açdırup ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ ḥurûc idüp Deccāl anı gördükde tuz şuda eridigi gibi erimege başlayup ‘İsā ‘*aleyhi’s-selām*’ ḥarbesiyle katl eyledikde leşker-i Deccāl perîşân [14a] u ‘âleme emn ü amân olup deve ile arslân ve şığır ile ḳaplan ve yılânla insân birbirine ziyân itmese gerek. Nâzım-ı merḥûm beyt-i mezkûr ile icmâlen ḳışsa-i mezkûre işâret buyurmışdur.

كِرَامَاتُ الْوَلِيِّ بِدَارِ دُنْيَا

لَهَا كُونَ فَهْمُ أَهْلِ النَّوَالِ

O kim ehl-i sa‘âdet hem velidür

Kerâmet şâdir olmak müncelidür

Ya‘nî şol kimse kim menâhîden ictinâb u tâ‘at u zikru’llâha muvâzâbet ve lezâ’iz-i dünyeviyeden i‘râz u taḥşil zuḥr-ı âḫirete iḳbâl ve nefsi emmâreye muḥâlefet-i külliye ile ḳalbini aḥlâḳ-ı reddiyeden taḥliye ve aḥlâḳ-ı ḥamîde-i Muḥammediyye ile müzeyyen iden zevât-ı kirâmdan kerâmet ki da‘vâ-yı nübüvvetle muḳârin olmayan ḥavârîḳ-ı zuhûrî cā’izdür. Mu‘tezilî ve Ḥavâric enbiyânuñ ḡayrisinden ḥavârîḳ şâdir olsa mu‘cizeye iştibâḥ lâzım gelür diyü men‘ eylediler. Lâkin ehl-i sünnet mu‘cize-i da‘vâ-yı nübüvvetle muḳârin ḥavârîḳa ıtlâḳ idüp nebî olmayan zâtıdan da‘vâ-yı nübüvvetle ḥavârîḳ mümkün degildir diyü cevâb virüp kerâmetüñ şurûrını tecvîz itmekle nâzım-ı merḥûm beyt-i mezkûr ile Mu‘tezilî ve Ḥavârici redd itmişdür.

وَلَمْ يَخْضُلْ وَلِيٌّ قَطُّ دَهْرًا

نَبِيًّا أَوْ رَسُولًا فِي ائْتِحَالِ

Degil fazlı ziyâde evliyânuñ

Füzûn andan resûl ü enbiyânuñ

Ya‘nî cemî‘ zamânda nebî veliden efḍaldür. Bu da‘vâya delil-i ‘aḳlî budur ki evliyâ şerî‘ate mütebâ‘it ve sünnet-i Resûle muvâfaḳat itmedikce velî

olmaz. Metbûc tâbi' den evlâdur. Ve şâniyen her nebîde nübüvvetden mâ' adâ velâyet var lâkin velîde ancak velâyet var. Fazl-ı zâ'idi müstelzim olan elbetde efdaldür. Ve şâlişen velî için mâ' aza'llâhü te'âlâ sü'-i hâtıme havfı vâcib lâkin enbiyâ-i kirâm me'mûnu'l-'âkıbetdür. Delîl-i [14b] naklî enbiyâ şânında وَاللَّهُمَّ 43 كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ 44 âyet-i celîlesi mantuğu üzere ümmet-i Muḥammed cemîc ümemden efdal olup ve Ḥazret-i Ebû Bekir eş-şiddîk radiyallâhu te'âlâ 'anhu evliyâ ümmet-i Muḥammedün efdali iken وَاللَّهُ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَلَا غَرَبَتْ عَلَىٰ أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ 45 âyet-i celîlesi enbiyâ-i kirâmın istiḥnâ olunması daḡi enbiyânın evliyâdan efdaliyetini müstelzimdür. Zîrâ Ḥazret-i Ebû Bekir cemîc nâsdan efdal iken ba'de'n-nebiyyîn buyurulması sâ'ir evliyâu'llâhın mefdûliyetini bil-evleviyye müstelzimdür. Revâfiḡ ve ba'z Kerrâmiyye ve ehl-i eyyâma kâmil ü mükemmel olan evliyânın enbiyâdan efdaliyetine zâhib olmalarıyla nâzım-ı merḡum tavâ'if-i mezkûreyi bu beytle redd itmişdür.

وَالصَّادِقُ دُجْحَانٌ جَلِيٌّ

عَلَى الْأَصْحَابِ مِنْ غَيْرِ إِحْتِمَالٍ

Eger şiddîka râci' dinse sâdıḡ

'Amelde cümle aşḡâb üzre fâ'ik

Ma'lûm ola ki Ḥazret-i Ebû Bekrün laḡabı 'atîḡ ve ismi 'Abdullâh bin Ebî Ḳuḡâfe 'Osmân bin 'Amr bin Ka'b bin Sa'id bin Teym bin Mürre. Yedinci babada neseb-i Resûlullâha mülâşık olur. 'Aleyhi's-selâmın yâr-i ḡârî ve raḡîḡ-i cefâkârî ve ehl-i İslâmın ibtidâ şâhib-i şî'ârî ve şânında وَاللَّهُ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ وَلَا غَرَبَتْ 45 buyurulan zât-ı 'âlî-simât 'aleyhi's-selâm 'urûcını ihbâr buyurdıkda ba'zî ehl-i İslâm ma'âza'llâh mürted olup Ḥazret-i Ebû Bekr ḡayr-ı ihbârdâ bilâ-tavaḡḡuf Resûlullâh Efendimiz bundan eb'adı ḡaber virse şâdıḡdur diyü taşdıḡi sebebiyle faḡr-i 'âlem Efendimiz aña şiddîḡ tesmiye buyurdu. Ve 'umde-i aḡkâm-ı İslâm olan kıyâm-ı şalâta anı istiḡlâf idüp ve nice fazâ'il-i zâ'idesi olmaḡla cemîc aşḡâba fazlda fâ'ikdür. Şî'î ve ba'z Mu'tezilînin Ḥazret-i 'Alî cemîc aşḡâbdan [15a] efdaldür didiklerini beyt-i mezkûrle redd ider. Ve Ḥazret-i 'Alînin cihet-i uḡrâdan Ḥazret-i Ebû Bekre fâ'ik olması bu ḡavle münâfi degildür. Zîrâ mefdûlde bulunan ba'z ḡaşlet fâzılda bulunmaz.

وَالْفَارُوقُ رُجْحَانٌ وَفَضْلٌ

43 "Ve muhakkak ki onlar, katımızda, gerçekten 'hayırlılardan ve seçilmişlerden'dir.", Sâd 38/47.

44 "(Ey ashâb-ı Muhammed! Siz,) insanlar(ın iyiliḡi) için (ortaya) çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz.", Âl-i İmran 3/110.

45 Allah'a and olsun ki güneş, Peygamberlerden sonra Ebûbekir'den daha faziletli birisinin üzerine doḡup batmamıştır.

عَلَىٰ عُثْمَانَ ذَا النُّورَيْنِ عَالٍ

‘Ömerden gerçe şiddik oldu efdal

Ve lā Fārūḳ-ı ‘Oşmāna mufaḍḍal

فَارُوق’dan murād Ḥazret-i ‘Ömer *raḍıyallāhu ‘anhudür*. Bir münāfiḳ bir Yahūdīyle muḥāşama idüp Ḥazret-i Resülullāha geldiklerinde ‘*aleyhi’s-selām*’ın Yahūdī-çün ḥükmine münāfiḳ rāzı olmayup Ḥazret-i ‘Ömer su’āl idüp münāfiḳ taşdik itmekle Ḥazret-i ‘Ömer siz mekānınızda ṭuruñ diyü emr ve seyfini aḥz u ḥurūc idüp münāfiḳı katl eyledikde Ḥazret-i Cibrīl nāzil olup ان عمر قد فرق بين يَأُ أَيُّهَا النَّبِيُّ⁴⁶ *aleyhi’s-selām*’a Fārūḳ tesmiye buyurdılar. ‘*aleyhi’s-selām*’ın Fārūḳ tesmiye buyurdılar. *āyet-i kerīmesinde* ‘Ömerden murād Ḥazret-i ‘Ömerdir diyü beyān olındı. ‘*Aleyhi’s-selām*’ın ḥaḳḳında لو كان بعدى نبى لكان عمر بن ان الشيطان ليفر من ظل عمر vārid olup vüçūh-ı mezḳüre ile Ḥazret-i ‘Oşmān *raḍıyallāhu te‘ālā ‘anhu* üzerine fażlı rāciḥ olmaḡla beyt-i mezḳūr ile efdaliyetine işāret buyurulmuşdur. Hicretün yigirmi üç senesinde Muḡīre bin Şu‘benūñ Mecūsī olan Lü’lū’ Fīrūz nām ḡulāmı ḥançer ile şehīd eyledi. Vefātından muḳaddem oḡlı ‘Abdullāhu ümmü’l-mü’minīn Ḥazret-i ‘Āyşe *raḍıyallāhu te‘ālā ‘anhā* ḥazretlerine irsāl buyurup benden selām eyle. Beni şāhiblerimün yanına defne izin [15b] virürler mi diyü istizān eyleyüp anlar daḡı o mekānı nefşüm içün murād iderdüm. Anı nefşüm üzerine ihtiyār eyledüm diyüp izin virmeleriyle Mevlāya ḥamd ü şenā idüp yigirmi üç Zilḥiccesinün üç dört günü ḳaldıḳda mecrūḥ olup yigirmi dört Muḥarremün ibtidāsı Sebt günü riḥlet idüp hücre-i nebevīde defn olındı. Mevtinden üç gün muḳaddem ṭā’ifeçün feryād u fiḡān itdiklerin çok kimesne istimā‘ eylemişdür.

وَذَا النُّورَيْنِ حَقًّا كَانَ خَيْرًا

مِنَ الْكِرَارِ فِي صَفِّ الْقِتَالِ

O zinnüreynden olmuşdur mu’ahḡar

Hemīşe rütbede kerrār-ı ḡaydar

ذَالنُّورَيْنِ’den murād Ḥazret-i ‘Oşmān *raḍıyallāhu ‘anhudür*. ‘*Aleyhi’s-selām*’ın iki kerīme-i muḡteremelerin tezevvüc eylediginden zinnüreyn tesmiye ḳılındı. Kerrārdan Ḥazret-i ‘Alī *kerremallāhü vechedür*. Şaff-ı muḡārebede şābit ḳadem olup ihtiyār u ıztırār iḳrār itmeyüp merreten ba‘de uḡrā muḡārebeye iḳdām itdiḡiçün kerrār tesmiye olındı. Ya‘nī Ḥazret-i ‘Oşmān *raḍıyallāhu ‘anhu* Ḥazret-i Ebū Bekr ü ‘Ömerden mā‘adā cemī‘ aşḡāba fā’iḳdür. Zirā ḥaḳḳında ve لو كان لى ادبعون نبيا ليشفعن عثمان واحدة بعد واحدة حتى لا يبغى منهن واحدة *aleyhi’s-selām* ve الذى بعثنى بالحق نبيا ليشفعن عثمان بن عفان فى سبعين الفا من امتى قد استوجب *aleyhi’s-selām* ḥadīş-i āḡerde الذى بعثنى بالحق نبيا ليشفعن عثمان بن عفان فى سبعين الفا من امتى قد استوجب *aleyhi’s-selām* vārid olmuşdur. Ḥazret-i ‘Āyşe *raḍıyallāhu ‘anhā*dan mervīdür ki

⁴⁶ “Ey Peyḡamber! Sana ve sana tabi olan mü’minlere Allah yeter.”, Enfāl 8/64.

Resûlullâh *şallâllâhu te'âlâ* 'aleyhi vesellem kerîmesi Ümmü Gülsümi Hâzret-i 'Osmâna tezvîc vaqtinde kerîmesine hiṭâben محمد ابراهيم و ابيك محمد ان بعلك اشبه الناس بجدك ان بعلك اشبه الناس بجدك ابراهيم و ابيك محمد ان بعلك اشبه الناس بجدك an buyurmuşdur. Ve Resûlullâh anuñ haḫḫında buyurmuşdur ki ben 'Osmândan nice istiḫyâ itmeyeyüm ki andan melâ'ike istiḫyâ iderler. Eḫādîş-i mezkûre vüçüh-i mezbûre ile Hâzret-i 'Alîye rüçḫânını mü'eyyedür. Nâzım *rahmetullâh* ebyât-ı mezkûre ile [16a] Hâzret-i 'Alîyi aşḫâb-ı mezkûre üzere tafḫîl iden Revâfıdî redd itmişdür.

وَلِكُرَارِ فَضْلٍ بَعْدَ هَذَا

عَلَى الْأَغْيَارِ طَرًّا لَا يَتَبَال

Bu üçden sonra hem efḫal 'Alîdür

Tefevvuk gerde rüçḫânı celîdür

Ya'nî aşḫâb-ı mezkûreden sonra Hâzret-i 'Alî *kerremallâhü veche* cem'î aşḫâbdan efḫaldür. Sebt-i seyrde zıkr olınan evşâf-ı ḫamîdesine binâ'en ve vaḫt-i şabâvetinde cümleden Resûlullâha imân getürüp şatma ṭapmak vâḫi' olmamışdur. Binâ'en'aleyh ismi zıkr olındıḫda *kerremallâhü veche* dinür ve ḫaḫḫında 'aleyhi's-selâm انا مدينة العلم وعلى بابها buyurmuşdur. Ve 'aleyhi's-selâmın الخلافة بعدى ثلثون سنة kavlı-i şerifi üzere ḫilâfet Hâzret-i 'Alîde tamâm olmışdur. Emr-i ḫilâfete istiḫḫâkı daḫi cümleden efḫaliyetini mü'eyyedür.

وَلِلصِّدِّيقَةِ الرَّجْحَانِ فَاعْلَمْ

عَلَى الزُّهْرَاءِ فِي بَعْضِ الْأَخْلَالِ

Rivâyetdür kaḫîn olmaḫda fâtiḫ

Olur şıddıḫa zehrâ' üzere râciḫ

صدیقه'dan murâd Hâzret-i 'Âyşe *raḫıyallâhu 'anhâ*dur. Cenânla muḫabbet Resûlullâhda kemâl-i şıddıḫına binâ'en 'aleyhi's-selâm anuñ pederi Hâzret-i Ebü Bekre şıddıḫ tesmiye buyurduḫı gibi aña daḫi şıddıḫa tesmiye buyurmuşdur. Ve زهراء'dan murâd Fâṭıma bintü'n-nebî *şallâllâhu te'âlâ* 'aleyhi vesellemdür. Müddet-i 'ömrinde ḫayz görmedigiçün zehrâ' tesmiye kılınmışdur. ḫattâ ḫîn-i vilâdetde daḫi aniñçün dem zuḫür itmediginden bir vaḫt-i namâz kuvvet itmemişdür. Hâzret-i 'Âyşenüñ Hâzret-i Fâṭıma üzerine faẓliyyeti manşüş olmadıḫıçün nâzım *rahmetullâh* rüçḫân ta'bîr buyurmuşdur. Ya'nî Hâzret-i 'Âyşenüñ Hâzret-i Fâṭımadan ziyâde rivâyet ü ḫadîş ü taḫşîl aḫkâm-ı şer'îsi olup ve cennet-i a'lâda Resûlullâh ile olmaḫ ḫasebiyle Hâzret-i Fâṭımaya râciḫdür. Lâkin [16b] cihet-i mezkûre ne ḫadar rüçḫâna delîl ise birbirinden efḫaliyetine müte'allıḫ edille her muta'ârıza olmaḫla eḫadühümâyı aḫeri üzere tafḫîlden sükût-ı evlâdur.

ولم يلعن يزيدا بعد موت

سوى المكتاد فى الا غزاء غال

Ecelden sonra ba'zı ehl-i sünnet

Yezîde virmemişdür la' ne ruḥṣat

Ḥāşıl-ı beyt budur ki Revāfıdu Ḥavāric ve ba'z Mu'tezilî Yezîd bin Mu'aviye Ḥazret-i Hüseyini katle rızâ viridi. Ve katliyle istibşâr eyledi diyü la'net iderler. Ve nâsı la'net-ḥarîş idüp kemâl-i mertebe ta'aşşub iderler. Lâkin ehl-i sünnet ne kadar ba'z menâhîden men' için bir kimesneye ḥuyûtunda derece-i ebrârdan ba'd ma'nâsına la'nı tecvîz itdiler ise de ba'd vaḳḳâte cevâz virmeyüp ba'de'l-mevt Yezîde la'ne ruḥṣat virmemişdür. Bâḥuşuş *rahmetullâh*dan ba'diyyete ma'nâsına mü'min ü ehl-i kıblenün ḥuyûtunda daḥi la'neti tecvîz itmediler. Gerçe ḥadış-i şerîfde لعن و مستوسمه لعن vârid oldı. Lâkin şaḥş-ı mu'ayyene degil belki nev'adur. Nitekim nazm-ı celîlde nev'-i zâlime lâ'n olındığı gibi nizâ' bi-şahş-ı la'nedür. Bu babda Taftazânî Şerḥ-i 'Aḳâ'idde ba'z 'ulemâ Yezîde Ḥazret-i Hüseyini katle rızâ virüp ve istibşârıyla küfrine binâ'en la'nı tecvîz itdiklerini naḳl ü ḥaḳḳ olan Yezîdüñ katl-i Hüseyne rızâ vü istibşârı ve ehl-i beyt Resûlullâha ihâneti ne kadar tafşil-i eḥâd ile şâbit ise ma'nâsı mütevâtirdür. فخن لا تتوقف فى شاته بل فى ايمانه لعنة الله عليه وعلى انصاره Lâkin 'ale'l-ḳârî Şerḥ-i Emâlîde bu maḳâmda naḳl-i mezkûr üzere Yezîdüñ katl-i Hüseyne rızâ vü istibşârı eḥâd tarîḳiyle şâbit degildir. Teveccühle tevâtür-i da'vâ olunur. Ve temhîdde [17a] ba'z 'ulemâdan naḳl olınan Yezîd ancak Ḥazret-i Hüseynüñ yâ kendüye bi'at veyâḥûd ḥuzûrına getürmege emr itmiş bilâ-izn 'askerden ba'z mel'ün şehîd eyledi. Ve katl ile emri farz olınsa daḥi katl nefsi-kebab'irdendür. Ehl-i sünnet 'indinde mürtekib-i kebîre kâfir olmaz. Belki fâsık olur. Fâsıka bi-şahş la'n câ'iz degildir. Belki katl-i Hüseyini emrle Yezîdüñ küfri farz olınsa daḥi küfr üzere mevti ḳaṭ'ı şübüt olmadıḳça ehl-i sünnet 'indinde la'n câ'iz degildir diyü ḳavl-i Sa'dü'd-dîni redd itmişdür. Muḥtâr-ı ḥaḳîr bu bâbda aḳval-i 'ulemâ muḥtelife olup ve Yezîd-i pelîde la'n zarûriyyât-ı dünyeden olmayup ne kadar aḥbâr-ı eḥâda binâ'en ehl-i beyte muḥabbeten la'ne iḳdâm lâzım ise de sükût evlâdur.

وَإِيْمَانُ الْمُقَلِّدِ دُوْا اِعْتِبَارٍ
بِأَنْوَاعِ الدَّلَائِلِ كَالنِّصَالِ

Muḳallid gerçe istidlâle 'âciz

Edill-ile olur imâni ḥâ'iz

mezkûrdan murâd istidlâle muḳtedir olmayup taşdik ü i'tikâd vâcib olan umûri ḡayriden naḳlen bilâ-tereddüd faḳaṭ i'tikâd yâḥûd i'tikâd u lisânla iḳrârdur. Ma'nâ-yı imânda iḥtilâfa binâ'en. Zirâ ba'z 'ulemâ 'indinde imânuñ ma'nâsı nebiyy-i muḥteremüñ Mevlâ-yı müte'âl cānibinden tebliḡ eylediği umûri ḳalble i'tikâd u lisânla iḳrârdur. E'imme-i Ḥanefiden şemsü'l-e'imme es-Seraḥsî ve Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî bu ḳavle zâhib olmuştur. Cumhür-ı

muḥakkıķıķıñ ve Ebū Mañşūr Māturîdî ve mu'azzam Eşā'ire îman faķaķ kalble i'tiķād olup lisānla iķrār icrā-yı aḥķām-ı İslāma ŗartđur didiler.

Ma'nā-yı beyt budur ki ma'nā-yı mezkūr üzere muķallidūñ îmanı ŗaḥîḥ ü ŗaḥtı edille-i ķaḥı'a ile ŗābitđür. Cümle edilleden biri 'aleyhi's-selām nazār u istidlālden ḥālî olan i'rābinuñ mücerred kelimeteyn-i ŗehādiyyetini telaffuzla îmanını ķabūl iderler idi. Ve bunu mü'eyyed [17b] Cibrîl-i emîn Nebî-yi muḥterem *ŗallāllāhu 'aleyhi veselleme* îmandan su'āl buyurdıķda ان تو من بالله ان تو من بالله وملتكة وكتب ورسله واليوم الآخر buyurup mücerred taŗđıķle cevāb virdiler. Delilden ḥālî taŗđıķ-i muķallidde ḥāŗıldur. Mu'tezilîden îman-ı muķallidūñ 'adem-i i'tibārı naķl olunup ve Eŗ'arîye daḥi nisbet olındı. Lāķin Ŗuŗeyrî bu kelām-ı Eŗ'arîye iftirādur diyü taŗrîḥ itmiŗđür. Ŗavlı-i taḥķıķ Sübķinūñ zıķr itdigi ķavlı ki eger muķallidūñ îmanı bilā-cezm olursa merdūddur. Zirā ednā tereddūđi māna manî'dür. Bilā-tereddūd olursa Eŗ'arî ve Māturîdî 'indinde maķbūldür.

وَمَا عُدْرٌ لِّذِي عَقْلٍ بِجَهْلٍ

بِخَلْقِ الْأَسَاقِلِ وَالْأَعَالِ

Ḥudāyı ma'rifetden ger ola dūr

Degildür 'āķilān cehl ile ma'zūr

Mazmūn-ı beyt budur ki ḥadd-i teklîfe bāliġ olan 'āķil ŗit-ı nübüvvet ve aḥķām-ı ŗer' ü aŗl olsa ez-cümle zamān-ı tufūliyyetde ŗāḥıķ-i cebelde ķalup aḥķām-ı ŗer' mesmū'ı olmayan kimesne semavāt u arza nazār eyleyüp eŗerden mü'eŗŗire istidlāde 'aķlı kāfi iken vücūd-ı ŗāni'a îman itmese yevm-i kıyāmetde cehl ile ma'zūr olmaz. Ve bu kelām⁴⁷ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا āyet-i kerîmesinūñ mazmūnına muḥālîfdür diyü su'āl olunur ise cevāb budur ki āyet-i mezkūre tevḥîd ü aḥķām-ı ŗer' iydeden cehl ile ma'zūriyyetini beyāndur. Zirā enbiyā-i kirām emr-i tevḥîd-i bārî ve teblîġ-i aḥķām-ı ilāḥî iķün meb'ūsđur.⁴⁸ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ mantūķı üzere vücūd-ı bārî zuhūr-ı kâ'inātlā zāḥir olmaķla ma'rifetde 'aķlı kāfidür. Ŗaldı ki vücūd-ı ŗāni'i 'adem-i ma'rifetde cehl-i 'azer olmayup mu'azzeb oldıġı ŗüretde ġadāire muḥalled olur mı olmaz mı. Ebū Ḥanîfeden [18a] iki rivāyet vardır. Zāḥir rivāyetde muḥalleddür. Rivāyet-i āḥerde 'adem-i ma'rifet küfri mü'eddî olmayup mücerred 'iŗyāna mü'eddî olmaġla 'adem-i ḥulūde zāḥib olmiŗđur. Mülāḥide vü Revāfıđu müŗebbehe 'indinde da'vet ü aŗl olmayan kimesne cehl ile ma'zūr olup⁴⁹ وَمَا كُنَّا āyet-i kerîmesinūñ zāḥirine binā'en mu'azzeb olmaz didiler.

⁴⁷ "Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.", İsrâ 17/15.

⁴⁸ "Andolsun, eġer onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan elbette, 'Allah', derler.", Zümer 39/38.

⁴⁹ "Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.", İsrâ 17/15.

Lâkin Hanîfe yâ vech-i mezkûr üzere tevhîde taḥşîş yâḥûd nazm-ı celilde Resûli ‘aḳla ta‘mîm eyleyüp cehl ile ‘adem-i ma‘zûriyyetine zâhib oldılar.

وَمَا إِيْمَانُ شَخْصِ حَالٍ يَأْسٍ
بِمَقْبُولٍ لَفَقْدِ الْإِيْمَانِ

‘Azâbı muhtaşar görürse mevcûd

Olur küfr ehlinüñ imānı merdûd

Bu maḳāmda ḥâl-i ye’sden murād sekerât-ı mevt ve mu‘âyene-i ‘azâbdur. Ya‘nî kāfir mevti teyaḳḳun ve ‘azâbı müşâhede eyleyüp imāna gelse maḳbûl olmaz. ‘Âşinüñ tevbesi daḥi bu ḥâlde maḳbûl degildir. Nitekim *وَأَيَسَّتِ النَّوْبَةُ لِلَّذِينَ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يُمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ*⁵⁰ âyet-i kerîmesinün tefsîrinde İmām Beḡavî daḥi bu ḳavle zâhib olmuşdur. Zîrâ ma‘şiyyeti bir daḥi itmāmına ‘azîmet-i tevbenüñ şartındandır. Bu şartuñ taḥaḳḳuḳı tekrâr itmege ḳudretle olur. Muhtaşar olan kimse içün bir daḥi itmege vakt olmadığından şart-ı tevbe fısḳı olmaḳla maḳbûl degildir. Eger bu ḥâlde tevbe maḳbûl olsa bir ‘âşî cihetüme girmemek lâzım gelür. Zîrâ mevti teyaḳḳun u ‘azâbı müşâhede vaktinde herkes nâdim olur.

وَمَا أَفْعَالُ خَيْرٍ فِي حِسَابٍ
مِنَ الْإِيْمَانِ مَفْرُوضِ الْوَصَالِ

Degil a‘mâl-i ḥayr erkân-ı imān

İrişmez terk-ile imāna noḳşân

[18b] Ya‘nî şavm u şalât gibi a‘mâl-i mefrûza imândan cüz’ degildir. Zîrâ ḥaḳîḳat-i imān faḳat ḳalble taşḳîḳ yâḥûd me‘a’l-iḳrâr el-lisândur. Ebû Hanîfe ve aşḫâbı İmām el-Ḥarameyn ve cumhûr-ı Eşâ’ire *raḥimehumullâh* bu ḳavle zâhibdür. İmām Mâlik ve Şâfi‘î ve Evzâ‘î ve ekşer mütekellimîn ve cem‘îc muḥaddişîn ef‘âl-i mefrûza imânda dâḥil olmasına zâhibdürler. Lâkin ba‘z muḥaḳḳikîn ferîḳîn beyninde nizâ‘ lafzıdır. Ferîḳ-i evvelüñ murâdı aşl imândan cüz’iyyetini nefydür. Şâninüñ murâdı kemâl-i imândan cüz’iyyetini beyândur. Mezḫeb-i Mu‘tezilî vü Ḥavâric a‘mâl-i mefrûzada intifâsı intifâ-i imānı müstelzim dimek degildir diyü taḥḳîḳ itdiler.

وَلَا يُفْضَى بِكُفْرٍ وَإِرْتِدَادٍ
بِعَهْدٍ أَوْ بَقْتَلٍ وَإِخْتِرَالٍ

Budur ḥaḳḳ ehl-i sünnet i‘tiḳâdı

Kebâ’ir mu‘ceb olmaz irtidâdı

Beyt-i sâbîḳ ef‘âl-i vâcibinüñ ḥikmeti beyân oldığı gibi bu beytle ef‘âl-i muḥarremenüñ ḥikmeti beyândur. Ya‘nî bir kimse ḳatlı zînâ vesâ’ir kebâ’iri

⁵⁰ “Kötülükleri işleyip dururken, ölüm kendisine geldiği zaman; ‘şimdi tevbe ettim’ diyenler ile kafir olarak ölenlerin tevbesi makbul değildir.”, Nisâ 4/18.

mürtekib olsa küfrile hüküm olunmaz. Mezheb-i ehl-i sünnet budur. Mu'tezilî mürtekib-i kebîre ne mü'min ve ne kâfirdür diyüp menzile beyne'l-münzilîn işbâtle nâdide hulûdına zâhib olup Havâric küfrile hüküm eylediginden nâzım-ı merhûm bu beytle kavlı-i Mu'tezilî vü Havâricîdür buyurmuşdur.

وَمَنْ يَنْوَىٰ اِرْتِدَادًا بَعْدَ دَهْرٍ
يَصْرَعُ عَن دِينٍ حَقًّا ذَا اَنْسِلَالٍ

İderse kimse niyyet irtidâda

Gider imâni lâzımdur i'âde

Ya'nî bir kimse gelecek zamânda küfre niyyet eylese ol anda ma'âzallâh kâfir olur. Zîrâ ⁵¹الَّذِينَ آمَنُوا آمَنُوا بِاللَّهِ اٰيَاتُهَا emri اثبتوا ma'nâsına olup imân üzere devâm vâcib olmağla niyyet-i küfr haqîkat-i imân taşdıke münâfi olmağ hasebiyle an-ı niyyetde [19a] imâni izâle ider. Kavlı-i ehl-i sünnet üzere küfrün ğayrı ma'siyyete niyyetle ma'siyyet olmaz. Mu'tezilî ve Havâric 'indinde ma'siyyete niyyet daği ma'füvv degildür.

وَلَفْظُ الْكُفْرِ مِنْ غَيْرِ اِعْتِقَادٍ
بِطُوعِ رَدِّ دِينٍ بِاِعْتِقَالٍ

Bilâ-kaşd-ı lisâna olsa cârî

Qılar elfâz-ı küfr imândan 'ârî

Ma'nâ-yı beyt budur ki bir kimse kelime-i küfri söyleyüp ma'nâsını i'tikâd itmese eger aña yâ katlı yâhûd bir 'uzvını itlâk veyâhûd çarb-ı şedîd ile hayr olunmayup kendi idâresiyle söyledü ise e'imme-i Hanîfe 'indinde kâfir olur. Zîrâ imân kalble taşdıq ve lisânla ikrârdan 'ibâretdür. Kelime-i küfri telaffuz 'ulemâ-i irâd 'indinde ikrârı inkâra tebdil eyler. Bu kelâmın zâhiri eger kelime-i küfr oldığın bilürse bilmeyüp 'an cehl söyler ise fetâvâ-yı kâdîhânda ihtilâf-ı 'ulemâ mez-kûrdur ki ba'zılar cehl-i 'azer olmaz kâfir olur didiler. Ba'zı 'ulemâ cehl ile ma'zûrdur. Kâfir olmaz didiler. Lâkin kalbi mu'tma'in bil-imân olup ya'nî ma'nâ-yı kelime-i küfri mu'tekid olmayup yâ katlı yâhûd itlâf-ı 'uzv yâhûd çarb-ı şedîdle mekruhen söylerse bil-ittifâk kâfir olmaz. ⁵²إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ

إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ nâzımı buña delîldür.

وَلَا يَحْكُمُ بِكُفْرِ حَالٍ سَكْرٍ
بِمَا يَهْدَىٰ وَيَلْعَوُ بِاِرْتِحَالٍ

Bilâ-idrâk olmaz nez'-i imân

Eger lağv-ile dirse anı sekrân

Hâşıl-ı beyt budur ki bir kimesne hâl-i sekerâtda hezeyânla ba'zı elfâz-ı küfri söylese küfrile hüküm olunmaz. Bu kelâm-ı mu'tlakdur. İhtilâf-ı hâle nazâr

⁵¹ "Ey iman edenler! Allah'a iman edin.", Nisâ 4/136.

⁵² "Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç.", Nahl 16/106.

olunmaz. Lâkin fetāvâ-yı kâdîhânda tafsîl olındı ki eger ol kimse ricâli nisâdan ve yeri gökden fark itmezse küfrile hükm olunmaz. Fark ider ise [19b] hükm olunur. Hanefiyeden bir cemâ'at ihtilâf-ı hâli i'tibâr itmeyüp mu'tlakâ hükm olunmaz diyü ta'srih itmişdür. Ve 'inde'l-Hanefiye kavlı-i meşhûr budur. Zîrâ ba'z aşhâb hâl-i sekeratda ⁵³ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ okuyup ta'hrîm-i hamra sebeb olmuşiken aşhâb-i kirâm anuñ küfriyle hükm itmediler. Ba'z şurrâh Ebu Hanîfeden kavlı-i mezkûruñ hilâfını naql idüp sekeratuñ riddetine zâhib oldı. Lâkin ba'z şurrâh riddetle hükm mezhep-i Şâfi'idür diyü ta'srih itmişdür. Ma'lûm ola ki eger sekr devâ için şûrb olınan emr-i mübâhdan neş'et idüp ol kimsenüñ sekri lehv kabîlinden olmayup aqsâm-ı marâzdan olmağla talâk u 'atâkı vâkı' olmaz. Eger şûrb hamr gibi emr-i ma'zûrla olursa talâk u 'atâkı vâkı' ve cemî' ta'sarrufâtı nâfiz olur. İllâ kavlı-i mezkûr üzere vâkı' olmaz.

وَمَا الْمَعْدُومُ مَرْتَبًا وَ شَيْئًا

لَفَقِيهِ لَاحٌ فِي يَمْنِ الْهَلَالِ

Degildür şey' ü mer'î Haqqa ma'dûm

Şey' itlâk olmaz aña ola ma'lûm

Bu mes'ele ehl-i sünnetle Mu'tezilî beyninde muhtelifün fihâ olan mesâ'ildendür. Ve ma'hâl-i nizâ' mümkünü'l-vücûd olan ma'dûmdur. Zîrâ ictimâ'-ı zıddeyn gibi vücûdı muhâl olan ma'dûm bilâ-hilâf şey'î ve mer'î degildür. Hâşıl-ı mes'ele budur ki mümkünü'l-vücûd olan ma'dûm ez-cümle zelzele-i sâ'at ki hâlâ ma'dûmdur. Vâcib te'âlânüñ şıfat-ı başarı ta'alluk idüp mer'î olur mı olmaz mı. Ve bu mişillü ma'düme şey'î itlâk olunur mı olunmaz mı. İhtilâf olındı. Ehl-i sünnet 'indinde ma'dûm Vâcib te'âlâya mer'î degildür. Ve haqîkat üzere şey'î itlâk olunmaz. Mu'tezilî ⁵⁴ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ âyet-i kerîmesiyle istidlâl idüp mer'î ve şey'î itlâk olunur didiler. Zîrâ zelzele-i sâ'at kavlı-i حسن وسدى üzere kıyâmetde kavlı-i علقمه üzere eşrâ-i sâ'atden olup hâlâ ma'dûm iki nazm-ı celilde şey'î 'azîm ile tavşif [20a] olunmağla ma'düma şey'î itlâk lâzım geldi. Ehl-i sünnet nazm-ı celilde zelzele-i sâ'at şey'î ile tavşif ya'nî vaqt-i vücûdında şey'î 'azîmdür dimege haml idüp delil-i Mu'tezilîyi redd iderler. Zîrâ ehl-i luğat her 'aşırda lafz-ı şey'î mevcûda itlâk itmeleriyle ma'düma 'alâ vechü'l-ha'qîqa şey'î itlâk olunmaz.

وغير ان مكون لا كشيء

مع التكوين خذ لا كتحال

Muğâyirdür mükevven ile tekvîn

Bu kavlı-i haqla âyet kalbi tezyîn

⁵³ "Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem.", Kâfirûn 109/2.

⁵⁴ "Şüphesiz o kıyamet gününün sarsıntısı çok büyük bir şeydir.", Hacc 22/1.

Ya'nî şıfat-ı tekvîn ki Vâcib te'âlâ ma'dümü 'ademden vücûda uhrâca mebde' bir şıfat-ı haqîkiye-i kadîmedür ki zât-ı bârîyle kâ'ime ve şıfat-ı kudret-i vâride üzerine zâ'idedür. Ehl-i sünnet 'inde mükevvene muğâyirdür. Zîrâ tekvîn sebep-i mükevven-i mevcûddan 'ibâdet-i müsebbibdür. Ve sebebüñ müsebbibe muğayereti zâhirdür. 'İnde'l-Mu'tezilî tekvînle mükevven mütehattiddür. Bu kavluñ zâhiri bâtıl u buflanı zâhir olduğundan Taftazânî Şerh-i 'Aķā'idde maħmil-i şahîhini beyân buyurur ki tekvîn ile mükevvenüñ ittiħādından murād fâ'il bir fi'li icâd eyledikde ħâricde fâ'il ile mef'üle muğâyir bir şey'i yoķdur. Ezcümle fi'l-i đarby Zeyd icâd eylese ħâricde Zeyd đar-ile mağrûba muğâyir bir emr yoķdur. Tekvîn ta'bîr olınan fâ'ili mef'üle nisbetden ħâşıl emr-i iğtiyâr-ı 'aķlıdür demek mefhûm-ı tekvîn 'ayn-ı mefhûm-ı mükevven demek degildür. Nitekim vücûd-ı 'ayn-ı mâhînüñ taħaķķuķına muğâyir vücûd için taħaķķuķ yoķdur didikleri gibi. Bu taħķîķ üzere tekvînle mükevvenüñ ittiħādından şey'i nefsinî icâd ve ħârişüñ kademi ve maşnû'ânüñ şânî'adan istifnâsı fesâdı mündefi' olur. Ve bu re'yüñ buflanı eşyânüñ Vâcib te'âlâdan şudürümü kudret ü irâdeye muğâyir şıfat-ı uhrâya tevaķķufını işbâta mevķûfdur. Taħķîķ olan [20b] şıfat-ı kudret vaķf-ı irâde üzere vücûd-ı mağdûra ta'alluķı kudrete nisbetle icâd kâdire nisbetle ħalk u tekevvin tesmiye olunur. Ba'z 'ulemâ-yı Mâverâü'n-nehir terziķ u ihyâ vü imâte vesâ'ir ef'âl-i bârî her biri müstaķilen şıfat-ı haqîkiyye olmasına zâhib oldu. Lâkin bu kavlden teķşir-i kudemâ lâzım gelür. Aķreb olan ba'z muħaķķiķinüñ taħķîķidür ki tekvîn şıfat-ı vâħide-i kadîmedür ki ħayâta ta'alluķı i'tibâriyle ihyâ tesmiye olunur. Sa'ir ef'âl daħi buña kıyâs ile ma'lûm olur.

وان السحت رزق مثل حل

وان يكره مقالى كل قال

Ĥelâl ile ħarâmı virdi Rezzâķ

Müsâvât üzere rızķ oldu itlâķ

Ya'nî ħelâl rızķ olduğı gibi ħarâm daħi rızķdur. Zîrâ rızķuñ ma'nâsı Mevlâ-yı müte'âl ħayvâna intifâ' için sevķ eylediği şey'dür. Gerek ħelâl ve gerek ħarâm u kabîħ olan ħarâmı Vâcib te'âlânüñ ħalkından ħubħla ittişâf lâzım gelmez. Belki ħubħ kesb sebebiyle 'abde nisbet olunur. Bu taħķîķle Mu'tezilînüñ ħarâm rızķ degildür. Zîrâ Mevlâya ħubħı nisbet lâzım gelür didikleri kavluñ buflanı zâhir olur.

وَدُنْيَانَا حَدِيثٌ وَالْهَيْبُولَى

عَدِيمُ الْكُونِ فَاسْمَعُ بِاجْتِدَالِ

Ĥudâ ħalk itdi ħâdiş mâsivâ'llâħ

Heyulânüñ vücûdı yoķ ol âgâħ

Hāşıl-ı mes'ele budur ki كان الله ولم يكن معه شئى manṭūḳı üzere Vācib te'ālādan ğayri qadīm ü ezeli bir şey'i yoḳdur. Cemī' māsiyāyī 'ilm ü irāde-i ezeliyyesi üzere lā'in şey'i ketm-i 'ademden icād eyledi. Ve felāsefenüñ işbāt itdiği heyulānuñ vücūdı yoḳdur. Tafşīl-i mes'ele budur ki felāsefe 'inde cemī' kā'ināta mebdē'-i feyyāzuñ ifāzā-i vücūdı kā'inātuñ isti'dādına menūṭ olmaḡla cemī' [21a]⁵⁵ mevcūdātuñ hāricde vücūdundan muḳaddem imkān-ı isti'dādı olup ve imkān-ı isti'dādı 'araz mevcūd olmaḡla kıyāmetde bir maḡalle muḫtāc olduğundan heyulī tesmiye olunan bir madde-i qadīme işbāt itmekle qadem-i 'ālime ve vücūd-ı naşş qatı' eyle. Şābit olsun ḡaşr-ı cismānī-yi inkāra mü'eddī olmuşdur. Menşe-i fesād mümkünāta imkān-ı isti'dādı işbātīdür. Ehl-i sünnet 'inde Mevlā-yı müte'āl ḡakīm-i muṭlaḡ ve fā'il-i muḫtār olup kā'inātı icād bir şey'e menūṭ olduğundan felāsefenüñ işbār itdiği heyulāyı inkār ve ecsāmuñ eczā'-i lā-yetecezzādan terekkübi ḡasebiyle cemī' 'ālemüñ ḡudūşine zāhib olmaları ile beyt-i mezkūrda nāzım-ı merḡūm bu tafşile işāret buyurmuşdur. Tarḡınuñ edille mebhāşi kemāl-i tafşile muḫtāc olup bu muḫtaşar müsā' id olmadığından terk olındı.

وفى لاجدات عن توحيد ربي

سيلى كل شخص بالسؤال

Nekir ü münkerin ancak su'ali

Ḳabirde dīn ü milletden me'ali

Ya'nī meyyit ḡabrde defn olındıḡda rabbisinden ve dīn ü nebīsinden münker ve nekīrūñ su'āline imān vācibdür. Nitekim ḡadīş-i şāḡihde vārid olmuşdur. Mü'min rabbim Allah ve dīnüm İslām ve nebīm Muḡammed 'aleyhi's-selāmdur diyü cevāb virür. Kāfir ü fācir bilmem diyü cevāb virür. Ḥulāşā ve Fetāvā-yı Bezzāziyyede e'imme-i ḡanefiyeden menḡöldür ki meyyit ḡabre naḡl için tabuta vaz' olunup birkaç gün ḡalsa defn olunmadıḡca su'āl olunmaz. Zāhir eḡadīş bunu nāḡıḡdur ve eger meyyiti seb' ekl eylese ḡarında su'āl olunur. Ḥadd-i bulūḡa vāşıl olmayan şāḡire daḡi münkereynüñ su'āli Ebū Şuca'dan menḡöldür ve Şāḡib-i Ḥulāşā ve Bezzāziyye daḡi bu ḡavle i'timād itmişdür. Lākin Şāḡibü'l-Baḡr ḡilāfına zāhibdür. Ve ravzada muḡtezā-yı ḡavl-i Nevevī daḡi budur. Mecnūn u ma'tuḡdan su'alde ba'z fuḡahā tevaḡḡuf eyledi. Enbiyā-i kirāmdan su'āl olunmaz. Resūlullah aleyhi's-selāmuñ 'azāb-ı ḡabrdan isti'āze buyurması ḡaḡḡu'llāḡı a'zām ve ümmeti iḡtidā itmek içündür. Ṭā'ife-i cinden su'āle ba'z müte'ahḡirīn edillenüñ 'umūmına binā' zāhib olmuşdur. Melā'ike ḡaḡḡında fāḡihānı zāhir olan su'āl olunmaz buyurdu. Ḳurṫubı bu ḡavlıñ

⁵⁵ Asıl nüshada 21a ve 21b sayfalarının bulunduḡu varak eksiktir. Eksik olan sayfalar kontrol nüshasından tamamlanmıştır: Kudsi, *Şerh-i Kasīde-i Emālī*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no: TY 5876, vr. 17a-18a.

hîlâfına meyl itmişdür. Lâkin hadîs-i şerîfde ba'z meyyitden qabrde su'âl olunmaz diyü istisnâ olunmuşdur. Ez-cümle şühedâ ve cum'a günü ve gicesi vefât iden kimse ve her gice süre-i mülki kırâ'at iden ve mebtûnen vefât iden. Mebtûndan murad istiskâ yâhûd ishâlden vefât iden kimse tafşîl-i mezkûrî bu maqâmda 'aliyyü'l-kârî beyân itmişdür. Su'âl-i qabri Cehmiyye ve ba'z Mu'tezilî inkâr itmekle nâzım-ı merhûm bu beytiyle anları redd itmişdür. Qaldı ki meyyit qabrde ne hâl üzere ise ba'd-ı zamân haqr olındıqda o hâl üzere müşâhid olup aşlâ mütebeddil olmuyor. Hattâ ba'z münker meyyitüñ üzerine daru koyup ba'z darutı üzerinde müşâhede itmişdür. Eger meyyite su'âl olınsa hareketle mütebeddil olurdu diyü su'âl olunur ise cevâb budur ki qabr 'âlem-i berzahdur. 'Âlem-i berzahıñ keyfiyyetini ma'rifet keşfe mevķûfdur. Bize lâzım olan aşlına îmân keyfiyyetinde sükûtdur. Eger tafşîl-i keyfiyyet berzahı ittılâ' murâd olunur ise İmâm-ı Ğazâlîñ Kimyâ-yı Sa'âdeti müţâla'a olına.

وللكفار والفساق بضا

عذاب القبر من سوءالفعال

Eşerde vârid ol füssâk u küffâr

'Azâb-ı qabre olurlar giriftâr

Ya'nî 'âmme-i küffâr ve ta'zîbe-i meşiyetullâh ta'alluq iden ba'z fâsiqa su'-i ef'âllerine binâ' 'azâb-ı qabrüñ [22a] taħaqquķına îmân vâcibdür. Şahîhinde 'azâbü'l-qabr haqq vârid olup ve bu hadîsi النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا الأَیَّتِیْ لَا یَدُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى 57 ayet-i kerîmesi mü'eyyed olmağla ehl-i sünnet bu qavle müttefiķdür. Mu'tezilî ve Cehmiyye ve Revâfid 57 ayet-i kerîmesiyle istidlâl idüp 'azâb-ı qabri inkâr iderler. Zîrâ 'azâb-ı qabr ihyâ-i mevte mevķûfdur. Nazm-ı kerîmüñ muķtezâsı mevtüñ 'adem-i tekerrürüdür. Zîrâ nazm-ı celîlüñ ma'nâsı ehl-i cennet mevte öli içinden müsteşnâ mevte zevķ itmezler dimek. Mevte öli ile vaşf mevtüñ vaħdetini müstelzimdür. Eger mevtâ qabrde ihyâ olup 'azâb olınsa tekrâr imâteyi müstelzim olup mevtüñ tekrârı lâzım gelür didiler. Bu delîle cevâb nazm-ı celilde öliden murâd vaħdet-i ħusniyedür. Ya'nî ehl-i cennet cennete duħûlden muķaddem olan mevten mâ'ada mevte zevķ itmezler dimekdür. Tavâ'if-i mezkûrenüñ delîl-i 'aqlîleri maşlûbda ħayât u 'azâbı müşâhededür. Yâ ħuşûş-ı buţûn-ı sa'ide olan eczâ' meyyitde ħayât mutaşavver degildür diyü 'azâb-ı qabri inkâr itdiler. Bu delîle cevâb beyt-i sâbıķda beyân olunmuşdur.

دخول الناس فی الجنات فضل

من الرحمن یا اهل الامال

⁵⁶ "(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar.", Mü'min 40/46.

⁵⁷ "Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.", Duhân 44/56.

Duḥūl-i cennet ü didār-ı Rıd̄vān

Degil a' māl ile hep faẓl-ı Raḥmān

Ya'nī Vācib te'āla yevm-i kıyāmetde 'ibādeteye her ne in'ām iderse mücerred faẓl u keremden nāşīdür. A' māl-i şāliḥa müceb-i cennet degildür. Zīrā ḥadīş-i şerīfde vārid olmuştur ki لا يدخل احدكم الجنة بعمله قالوا ولا انت يا رسول الله قال ولا انا الا ان يعتمد الله برحمته ve bu ḥadīş-i şerīf كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ⁵⁸ āyet-i şerīfesine münāfi degildür. بما كنتم [22b] bā gerek⁵⁹ sebebiyye ve gerek bedeliyye olsun. Zīrā a' māl-i şāliḥa daḥi mücerred Mevlānuñ tevfiḳ u 'ināyetiyledür. Mu'tezilī muḥī'a şevāb ve 'āşīye 'ıḳābı Mevlāya icāb eyleyüp bu mes'eledede daḥi ehl-i sünnete muḥālefet eylediler.

حِسَابُ النَّاسِ بَعْدَ الْبُعْثِ حَقٌّ

فَكُونُوا بِالتَّحَرُّزِ عَنِ وَاَل

Hisāb-ı nās olur rüz-ı kıyāmet

Ḥuḳūḳ-ı 'abdla olma melāmet

Bu beytle maḥlūḳuñ ḳubūrdan ba's olunup yevm-i ḥaşrde muḥasebe olunması beyān olmuştur. Ve bu mes'eleye delīl فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا⁶⁰ ve daḥi كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا⁶¹ ve bunun emşāli āyet-i kerīmedür. Ḥāşılı beyt ehl-i maḥşer dünyāda ne dürlü 'amel itdi ise zerresi terk olunup su'āl olursa gerekdür. Ḥaḳḳ te'ālādan bāḥuşuş ḥaḳḳ-ı 'abddan kemāl-i iḥtirāz lāzımdur. Ma'lūm ola ki ḫā'ife-i cin daḥi mükellefdür. Lākin küfr ü 'işyānla ma'den olmaları müttefiḳun 'aleyhdür. A' māl-i şāliḥa sebebiyle meşāb olmaları iḥtilāfından 'Abdü'l-berr Revāniden menḳūl olan benī ādem gibi meşāb olurlar. Lākin Ebū Ḥanīfe *raḥmetullāh* meşāb olmalarında tevaḳḳuf buyurdu. Nāzım-ı merḥūm nās lafzıyla irād buyurması Ebū Ḥanīfenüñ tevaḳḳufına binā'en ba'z erbāb-ı luḡat 'indinde lafz-ı nāsuñ cinne itlāḳ u şümūline mebnīdür. Ve melā'ikeyi muḥāsebe Ebū Ḥātem 'Aḫā bin es-Sā'idin rivāyet ider ki ol muḥāsebe olunan emīn ü vaḫy olan Cibrildür. Ba'z rivāyetde emr-i ilāhi levḫ-i maḥfūzda zāḥir olan Ḥāzret-i İsrāfile muḳābil gelüp ehl-i semāya müte'allıḳ olanı Ḥāzret-i Cebrā'ile ref eylediginden ol levḫden su'āl olunur didiler. [23a]

وَيُعْطَى الْكُتُبَ بَعْضًا نَحْوُ يُمْنَى

وَبَعْضًا نَحْوَ ظَهْرِ وَالتَّشْمَالِ

Yemīninden ba'za virür berāti

Verāsından el-an bulmaz necāti

⁵⁸ "Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete.", Nahl 16/32.

⁵⁹ gerek: -AE Şer'iyeye 328.

⁶⁰ "Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek.", İnşikak 84/8.

⁶¹ "Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter.", İsrâ 17/14.

Berâtdan murâd Kirâmen Kâtibînün yazdıkları defter-i a' mâldür. Yevm-i kıyâmetde ⁶² فَأَمَّا مَنْ أَوْتَىٰ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ جِسَابًا يَسِيرًا defter-i a' mâli şâg eline ve kâfir ü münâfıkuñ berâtı verâ'-i zâhrından şol eline virilecekdür. Keyfiyyetinde ihtilâf olındı. Ba'zılar şol eli şadrından iħrâc ile virilür didiler. Ba'zılar şol eli bükilüp verâ'-i zâhrından virilür didiler. Allâhu a' lem bi-keyfiyyete.

وَحَقٌّ وَزُنُّ أَعْمَالٍ وَصِدْقٌ
عَلَىٰ مِثْنِ الصِّرَاطِ بِلَا إِبْتِهَالٍ

Çurılır hem şırâţ üzrinde mîzân

Bu kavle zâhib oldı ehl-i iz'ân

Ya' nî i' tiķâd lâzım olan umûrdan ba'z mîzân u şırâţdur. Nitekim وَالْوَزْنُ ⁶³ آيَةُ الْكَرِيمِ الْقَوُّ قَمَنْ تَقُلْتُ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. 'Âmme-i müfessirîn kefetânı olan mîzân haķķikidür didiler. Lâkin a' mâl a' râz olup a' râzda beķâ olmayup ve beķâsı taķdirce vezn şânından olmadıģıçün keyfiyyet vezn-i ma' lûm degildür. Kelime-i tevħîd ve besmele haķķında vârid olan hadîş-i biţâķa vezn olınan şaĥâyif-i a' mâl olmasını nâţıķdur. Ba'zılar a' mâl şûret-i cevâhirde tecessüd idüp vezn olunur didiler. Evvelâ olan keyfiyyet veznde sükûtdür. Çaldı ki Vâcib te'âla cemîc' zerrât-i a' mâle 'âlim lâkin vâzi' -i mîzânda nice ĥukm haķķında vâriddür. Ez-cümle ehl-i maĥşere [23b] maķâdir a' mâli beyândür. Ve şırâţ-ı zuhr cehennem üzerinde kıldan ince ve kılıcdan keskindür. Ehl-i sa'âdet mürür idüp ehl-i şefâvet cehenneme düşse gerekdür. وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا ⁶⁴ آيَةُ الْكَرِيمِ وَارْدَهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثْيًا bunı nâţıķdur. Ve şaĥîhinde vârid olan ان المؤمنین یمرون علیه سراعا کطرف العین بکا hadîş-i şerîfi daĥi şâhiddür. Nâzım rahmetullâh bu beyt ile Mu'tezilînün edille-i vâhiye ile mîzân u şırâţ inkârını redd itmişdür.

ومرجو شفاعت اهل خير
لاصحاب الكبائر كالجبال

Olursa tövbesiz ger ehl-i 'işyân

Şefâ'atle irer haķķ ba'za ĥufrân

Şefâ'atle 'afv olınan kebâ'irden murâd şirkün ĥayridür. Zîrâ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونِ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ⁶⁶ nazm-ı celîli mantûķı üzere küfri 'afv itmez. ⁶⁵

⁶² "Kime kitabı sağından verilirse, işte o, kolay bir hesapla hesaba çekilecek.", İnşıkak 84/7-8.

⁶³ "O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.", A'râf 7/8.

⁶⁴ "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırsız da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız.", Meryem 19/71-72.

⁶⁵ "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz.", Nisâ 4/48.

⁶⁶ "Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.", Nisâ 4/48.

zâhirinden el-an vücûdları istifâde olunur. Ekşer Mu'tezilî hâlâ vücûdlarını münkir olmağla nâzım-ı merhûm bu beytle redde işâret buyurulmuşdur.

وذو الايمان لا يبقى مقيما
 بشوم الذنب في دار اشتعال
 'Uşât-ı mü'minîn olmaz mücerred
 Zünüb ile cehennemde muhalled

Ya'nî mürtekeb-i kebîre bilâ-tövbe imânla vefât itse eger Mevlâ-yı müte'âl muqtezâ-yı 'adl-ile 'azâb ider ise nârda muhalled qalmaz. Elbetde günâhı miqdârı 'azâbdan sonra nârdan ihrâc ile cennete idhâl ider. Bu kavle delil⁷³ ayet-i kerîmesidür. Ve şahîhinde mezkûr olan hadîs-i şerif ki 'Aleyhi's-selâm Efendimiz Hzretleri Ebû Zer hazretlerine hitâben buyurmuşlardur ki ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات على ذلك الارض الجنّة. Ebû Zer hazretleri buyurmuş ki قلت وان ربي وان سرق. Ve cennete duhûlden sonra nâra duhûl billâ cimâ' olmaz. Şâbit oldı ki 'uşât-ı mü'minîn nârda muhalled qalmaz. Zîrâ a'mâl mezheb-i ehl-i sünnetde erkân-ı imândan degildür. Mu'tezilî ve Hıvâric kebâ'ir mü'mini imândan ihrâcına zâhib [25a] olmağla nâzım *rahmetullâhü te'âla* beyt-i mezkûr ile anları redd buyurmuşdur.

لَقَدْ أَبْسَطْتُ لِلتَّوْحِيدِ نَظْمًا
 بَدِيعِ الشَّكْلِ كَالسَّحْرِ الْحَلَالِ
 Bu nazm ilbâs için vaşf-ı kemâle
 Müşâbihdür zihî sihr-i helâle
 يُسَلِّي الْقَلْبَ كَالْبَيْشْرِ بِرُوحِ
 وَيُخِي الرُّوحَ كَالْمَاءِ الدُّلَالِ
 Virür qalbe tesellî çün beşâret
 Zülâl-âsâ ider hem başş-ı râhat
 فَخَوْ ضُوا فِيهِ جَفْظًا وَإِعْتِقَادًا
 تَنَالُوا جِنْسَ أَصْنَافِ الْمَنَالِ
 Bu nazmı i'tikâd it eyle ezber
 Olam dirsün 'atâ'ullâha mazhar
 وَكُونُوا عَوْنَهُ هَذَا الْعَبْدُ دَهْرًا
 بِذِكْرِ الْخَيْرِ فِي صَالِ الْبَيْهَالِ
 Mu'in ol 'abde âgâz it du'â'ya
 Varınca şâd ola dâr-ı beqâyâ
 لَعَلَّ اللَّهَ يُعْفُوهُ بِفَضْلِ

⁷³ "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.", Nisâ 4/48.

وَيُعْطِيهِ السَّعَادَةَ فِي الْمَالِ

Ümîd oldur Hüdâ ‘afv ide anı

İde laṭîfle i‘tâ ol cenânı

وَإِنَّ الْحَقَّ أَدْعُو كُلَّ وَقْتٍ

لَمَنْ بِالْخَيْرِ يَوْمًا فَذْ دَعَا

Du‘â’ma mazhar olmışdur ol âdem

Du‘â’-i hayr ile yâd ide bir dem

Dilâ çün tuḥfenüñ oldı ḥitâmı

Tamâm it mihr-i ḥamd ile kelâmı

Şalât ile qarîn olsun ḳabûle

Ḳıl ihdâ ravza’-i pâk-i Resûle

Şıfât-ı vaḥdeti çün oldı ma‘mûl

Îlâhî eyle dergâhuñda maḳbûl

Giriftâr eyleme lutfuñla nâra

Hüdâya ḳıl kerem Ḳudsî-yi zâra

Kaynakça

Akçay, Ali İhsan. “Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme Metin”. Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Fatîn Davud. *Hâtimetü’l-Eş’âr (Fatîn Tezkiresi) (e-kitap)*. haz. Ömer Çiftçi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001. Erişim 25 Şubat 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78465/fatin-davud---hatimetul-esar.html>.

Gölcük, Şerafettin ve Adil Bebek. “El-Fıkhü’l-Ekber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1995, 12: 544-547.

İlhan, Mevlüt. “Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 1 (Yaz 2015): 9-26.

İlhan, Mevlüt. “Kasîde-i Emâlî’nin Türkçe Tercümeleleri”. Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Karal, Enver Ziya. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 5 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

Kılavuz, A. Saim. “Akâid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1989, 2: 212-216.

- Kudsî. *Hüsni's-Sülûk fî Şâni'l-Mülûk (Şerh-i Hadîs-i Erba'în)*. Bağdatlı Vehbi, 1048, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Kudsî. *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*. AE Şer'iye, 328, Millet Kütüphanesi.
- Kudsî. *Şerh-i Kasîde-i Emâlî*. TY 5876, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.
- Mehmed Süreyyâ. "Kudsî Efendi (Hoca)". *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 3: 802.
- Özervarlı, Mehmet Sait. "el-Emâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1995, 11: 73-75.
- Toprak, Mehmet Sait. "Ali b. Osman Sirâceddîn el-Ûşî: Hayâtı ve Eserleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (2006): 65-86.
- Yazar, Sadık. "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği". Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Yuvacı, Bünyamin. "Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ (II. Cilt 735-999)". Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.